

VÝBOR
ZE SPISŮV ARISTOTELOVÝCH.

ORGANON
I
KATEGORIE.

ARISTOTELOVY KATEGORIE.

Přeložil a vysvětlivkami opatřil

DR. PÁVEL VYCHODIL.

BRNO 1918.

Tiskem a nákladem benediktinské knihtiskárny.

ÚVOD.

Spisek o kategoriích stavěn ode dávna v čelo Aristotelových spisů logických, skupených pod názvem *Organon* (nástroj). Jelikož Ar. sám přesného roztržidění věd nepodal a tam, kde jakési třídění naznačuje, logiky jako zvláštního vědeckého nebo filosofického odvětví nejmenuje, sestaveny ony spisy jeho, které zdály se býti rázu formálně logického, pozdějšími peripatetiky v jakýsi úvod do jeho filosofie. Naproti *Stoikům*, kteří logiku pokládali za zvláštní odvětví filosofie, nazývali ji pouze jakýmsi „nástrojem“, nikoli vlastním oddílem jejím; tento názor o poměru logiky k filosofii a příslušný název její mezi peripatetiky zobecněl již do 2. stol. po Kr., skupina logických spisův Aristotelových *Organon* zvána až asi od 6. stol. po Kr. Nepřičil se ostatně název ten názorům Aristotelovým, který správnou metodu a znalost analytiky pro filosofická bádání předpokládal (srv. na př. *Top.* I. 1; *Met.* IV. 3.) Tedy propedeutika, jako dnes.

Název a pořadí spisů těch jest: *kategorie*, *Hermeneutika*, *Analytika* první a druhá, *Topika*, *Oklamných závěrech* (*Elenchika*). Tak řaděny dle obsahu, an rozum. jak vysvětluje *Tomáš Aquin* I. 1 *Anal. post. lect. 1*), napřed obírá se tím, co věc jest (*Kategorie*), pak tím, co jest pravdivé či mylné, jak pronáší se soudem (*Hermeneutika*), a konečně rozbořením i důkazem snaží se od známého pokročiti k neznámému: tak *Analytika* první obírá se závěry jakožto prostředky vědeckého důkazu, druhá pojmem vědy a vědeckým důkazem, *Topika* důkaznými prameny pravděpodobnosti (*τόποι* loci, povšechné zásady), *Elenchika*, připojovaná i k *Topice*, sofistickými závěry.

Dle v z n i k u počítají se tyto spisy z Aristoteliových nám dochovaných za nejstarší. Jen že po Kategorických klade se na místo druhé Topika, po ní Analytiky a pak teprv Hermeneutika.

Kromě těchto nám dochovaných spisů jmenují se ve starých seznamech nebo zmínkách ještě mnohé jiné, jež o logických věcech jednaly. Některé z nich vůbec mylně Aristotelu připisovány, některými pak jmény označovány buďto známé naše spisy nebo jejich části.

Organon stalo se ve středověku učebnicí logiky. Kategorie a Hermeneutika byly na západě záhy známy v latinském překladě Boethiově (ok. 480—525 po Kr.) Ostatní části Organa do latiny přeloženy a na západě rozšířeny teprv asi kolem polovice 12. stol. Ještě do nejnovější doby domníváno se, že i tyto („logica nova“ naproti oněm dvěma označovaným jako „logica vetus“) přeloženy byly od Boethia a jeho překlady že to byly, ze kterých scholastika 12. a zač. 13. stol. čerpala. Ale M. Grabmann (*Die Geschichte der scholastischen Methode*, 1911 II 71 dd) z vážných důvodů tomu odporuje. Latina tohoto překladu nepodobá se správné latině Boethiově, jak ji známe ze spisův jeho původních i z oněch překladů. Tyto zachovaly se v četných rukopisech i zaznamenány často v knihovních seznamech středověkých, kdežto po překladech ostatních knih není dosud ani stopy. Buďto tedy, soudí Grabmann, jsou tyto překlady zatím nezvěstny aneb jich vůbec nebylo.

Překlady Analytik, Topiky a Elenchiky, jichž používali scholastikové, pocházejí od J a k o b a d e V e n e t i a (11.—12. stol.)

*

Svémi logickými spisy, hlavně Analytikami stal se Aristoteles, jak vůbec uznáno, zakladatelem vědecké logiky. Jméno její však není od něho, nýbrž od jeho vykladačův a od Stoiků. Jemu samému „logické“ (rozumové) zkoumání znamená zkoumání povšechných pojmů věcí bez rozboru jednotlivých případův a bez ohledu na zkušenost přírodní, tak že mu tam, kde této potřebí, postup pouze

logický jest méně cenný, planý, kdežto naopak v rozbořech čistě pojmových jest mu on rozumnější a přesnější.

Co do věci vzešla nauka logická u Řeků ze skepse o výsledcích filosofie předsokratické. K o s m o g o n i c k é výklady starších myslitelů (Herakleita, Demokrita, Eleátův atd.) jakkoli správně zachytily některé stránky daných záhad, celkem nevedly poznání ke kladným výsledkům, a rozpory svými připravily půdu s o f i s t i c k é m u popírání předmětné pravdy a věčné platnosti myšlení (skepticismu, subjektivismu, sensualismu).

S o k r a t e s navazuje na sofistickou dovednost a obratnost o jakýchkoli předmětech myšlení v rozmluvách se šířiti a své názory pohotovostí slovní hájiti, hleděl rozmlouvající dále vésti k tomu, aby také zkoumali věcnou správnost svých slov i pojmův a přes rozšířenou pochybovačnost pokoušeli se o poznání předmětné pravdy. Výraz této pravdy spatřoval především v přesných v ý m ě r e c h, definicích výrazův a jich pojmů, jichž dopátrati se snažil právě rozmluvou, dotazováním na názory rozmlouvajících, vyšetřováním a srovnáváním domněnek a třibením pojmů. Byla to jakási i n d u k c e, omezená arcit' na výběr zážitkův a názorův o předmětech a zájmech života duševního, mravního, nikoli přírodního a v širším významě vědeckého. V oné oblasti pravd životních především spatřoval jakousi povšechnost a všeplatnost, o níž jedině mu možna byla jakási skutečná věda, jistota vědní — na rozdíl od nejistoty poznatků přírodních a kosmických.

P l a t o n ve snaze, zajistiti poznatkům povšechnou věcnou platnost, pokročil nad učitele: jednak tím, že p o m y s l y, i d e j e v ě c í, výměrem vystižené, osamostatnil a zpodstatnil, p ř i s u z u j e věcem a poznatkům zkušenosti jen jakousi účast z oněch jakožto důvod jich bytí, ale i poznání; jednak tím, že obor poznávání a vymezování rozšířil. Zůstáváť i jemu sice vědou neboli filosofií vlastní také jen poznání předmětů povšechných a nezměnných, která takto podstatně liší se od ostatní činnosti duševné, ale obepíná celý obor poznatelná, t h e o r e t i c k é h o i p r a k t i c k é h o, pokud

je lze uvést na povšechné pojmy. Ona dovednost rozmlouvací, dialektika, stává se u něho naukou o věděni lidském vůbec — nazývat někdy filosofii přímo dialektikou — pokud jakožto vlastní věděni obírá se nejvyššími a nejobecnějšími pojmy, jich zákony a souvislostí. Poznávání věcí změnných a náhodných dává jen domněnky, ale ty ku správnému jednání stačí.

Přední úkony dialektiky jsou συναγωγή *διαίρεσις*, soubor a rozdělení: onou slučují se rozptýlené předměty (poznatky) v jednotu pojmu (ideje), touto rozlišuje se v ní mnohost podle předmětů pojem z nějaké části vyjadřujících.

Nejasný tento poměr jednotlivin k povšechninám neb obecninám zaměstnává pak Aristotela, který zůstává ve zásadě Sokratikem, po př. Platonikem, podle své sklonosti k empirismu stanovisko Platonovo překonává: je mu u povšechninů nebytuji samostatně ve zvláštním světě, nýbrž pouze v jednotlivinách.

I jemu jsou pojmy věcí základem jich poznatelnosti, avšak jakožto jich podstatné tvárnosti (formy) také základem jich jednotlivého bytí, mimo něž jich není. I jemu pojem vyjadřuje se výměrem, objasňuje a znázorňuje se rozdělením (výčtem částí, znakův atd.) Pojmů však nabýváme ne tak srovnáváním a výběrem z různých názorův (indukcí sokratickou) ani platonským vhlédem do nezměnných ideí, které v mysl naší působí, nýbrž postřehem a srovnáváním daných jednotlivin, od nichž rozumu vede cesta k povšechninám (Top. 1, 12: επαγωγή indukce). Ta v širším významu obsahuje abstrakci (ἀφαίρεσις), vlastní to cestu ku tvoření pojmů, v užším a obvyklém smyslu indukci, která vede ku tvoření povšechných soudů na základě vyšetřené souvislosti pojmů.

Indukce náleží k úkonům, jimiž na základě daných poznatkův a soudů pokračujeme k dalším a je takto také dokazujeme. Nauka o důkazě (syllogistika) teprv Aristotelem, jak sám podotýká (De soph. el. 34), sestavena a vyložena; jí hlavně udal směr veškeré další práce o logice.

! Předchůdcové jeho ovšem, jako každý člověk a myslitel, pokud pravidelně myslí, zákony logickými se řídili. tu a tam příležitostně na pravidla ta poukázali — tak na př. Platon ve Faedr. I. I. Sof. 253 co do rozdělování, Facē. 101 o důvodění, nehledíce k pracím o mathematice: avšak Aristotelovi náleží zásluha, že pravidla ta od projednávání určitých předmětův odloučil a je samostatně v jakési souvislosti podal; jest i zde prvním, třeba ne ve všem dokonalým systematikem, původcem *l o g i k y t. ř. f o r m á l n í*.

Ve scholastice zove se formální logika také *d i a l e k t i k o u*, jak nazývána již od Stoiků hlavní její část, o důkazech. Aristoteles jako žák a pokračovatel Platonův jest rovněž dialektikem, ale v jiném poněkud významu. Jak zmíněno, Sokrates i Platon v rozmluvách otázkami a odpovědmi objasňoval pojmy věcí. Aristoteles, jehožto spisy dialogické se nám nedochovaly, metody té používá i ve spisech rozpravných; začíná pojmem předmětu, uvádí příklady ze skutečnosti, názory jiných, výrazy mluvy, jmenovitě pak různá hlediska, se kterých možno o předmětě jednati, nesnáze a rozpory (aporie) odtud vyplývající. Sám však pojem dialektiky omezuje na vyvozování pravdy ze zásad, které jsou aspoň věrojatné, a naopak věrojatné usuzování z jevů skutečnosti, pokud právě jsou dány, aby tím důkazy své připravil nebo sesílil; vlastní vědou jest mu jen věda důkazná, vyšetření pravdy v jejích přesných důvodech.

Předpokladem proň jest, že pravdivost logická je shoda poznatku s poznaným předmětem, pokud jest poznatelný, tvárností a pojmem vyjádřený; podklad těchto, látka, ovšem poznání uniká, ale v ní netkví podstata věcí, proto o správném poznání nerozhoduje. Pojmy naše tedy dle Aristotela, řádně-li v nich nabývání se postupuje, správně vystihují bytnost věcí. *T. ř. logika k r i t i c k á* neboli *m a t e r i a l n í*, někdy též *n o e t i k o u* nazývaná, jež jedná o původu a důvodu i spolehlivosti poznatků, zvláště u něho projednána není, ačkoli častěji záhad noetických po stránce psychologické se dotýká, a právě sofistika k rozborům takovým vybízela. Jádrem *l o g i k y* jeho v základě jest: pravda či nepravda je

v soudech jakožto spojích pojmů, jejichžto vzájemný poměr vyjadřuje pokaždé poměr skutečna, tak že co ve skutečnosti spojeno, také soudem jako spojené se představuje i vyslovuje, a naopak.

Na zjišťování této souvislosti pojmů důkazem analytickým i synthetickým logika jeho přestává.

Časem vysloveny pochybnosti, zda-li tento způsob zpracování, od látky psychologické a vůbec empirické odloučený, byl filosofii i vědecké práci vůbec prospěšný. Že v něm nebezpečí jakéhosi mechanismu jest a že formální logika, zvláště syllogistika, často příliš mechanicky pěstována, jest pravda, avšak to nebezpečí je spojeno s každou theorií. Ostatně Aristoteles, jak zvláště z 2. Analytiky a z Topiky viděti, nezacházel s formulkami logickými jako s prázdnými slovy, bez ohledu na jejich věcný význam. Vždyť právě o to jemu aspoň implicitě šlo, by uhájil věcnou pravdivost poznání proti sofistům, i nemohl tedy logické správnosti jak oni hledati v pouhé slučitelnosti neb souvislosti slovních výrazů. Vyhýbal se pouze tomu, aby výklady jeho nebyly výklady odborných poznatků, nýbrž výklady správného či nesprávného myšlenkového postupu. Nešetře věcného významu slov byl by zajisté v nebezpečí uváděl i správnost svých příkladů; proto také poukazuje na úsudky klamně.

Ostatně úsudky o přednosti logiky užité neboli konkrétní před formální pro onu vždy příznivý nejsou. Mají pravidla logiky platiti pro myšlení vůbec, pro každou vědu.

Jiná jest ovšem, záhodno-li je probírat tak podrobně a obšírně, jak se ve scholastických příručkách děje.

Sporno také jest, správně-li Aristoteles za doklady logických pravidel volil věty co do obsahu bezvýznamné, plané, ničemu jinému neučící, naproti čemuž někteří logikové raději vybírají věty i obsahem poučené. Takto sice vpraví se čtenáři několik cenných pravd, a logická správnost se na nich osvědčí — ač-li jsou logicky skutečně správné, čehož pokaždé nebývá. Avšak pozornost mimoděk na obsah obrácená může vaditi pozornosti, na které logice záleží, totiž pozornosti na vzájemnou souvislost pojmů, jejich roz-

sahu, podřadnosti atd. Zejména výroky básnické, jež ovšem více pontají než na př. pouhé obrazce geometrické, nutno po té stránce bedlivě zkoumati.

I na to poukázáno, jak málo Aristotelova logická pravidla jeví se výslovně -- in forma, říkají scholastikové -- prováděna v ostatních spisech jeho. Že se jimi všude řídí, není ovšem pochyby, a často i výrazův jejich používá. Ale jinak metoda ani slovní úprava rozborův jeho celkem daleko není podle nich tak zařízena, jako na př. ve spisech scholastických. Přímo vadou a nemalou závadou jeho spisův jest, že stejného pravidla o přesném vymezení a důsledném používání směrodatných výrazův a pojmů nebývá šetřeno, odkudž tolik protichůdných výrokův a pozdějších výkladův. Avšak -- odezíraje i od poruch textových a eizích vsuvek -- toť, aspoň pro čtenáře, slabá stránka ve spisech skoro všech velikých myslitelů, zejména takových, již docela nové dráhy razili, jako právě Aristoteles; není ostatně u něho nápadnější než u jiných, daleko méně významných.

V 16. stol. Bacon Verulamský domnívaje se, že aristotelismus, jak dotud pěstován, třeba nahraditi něčím jiným, napsal naproti Aristotelovu svoje Organum novum.

*

Kategorie v nauce Aristotelově vůbec jsou nejvyšší, poslední a nejobecnější určení konečného jsoucna. V naší rozpravě o kategoriích (hl. 4) a v Topice (I. 9) vypočítáno jich deset: οὐσία (podstata, v Top. τί ἐστὶ, co to jest), ποσόν (kolikost, velikost), ποιόν (jakost), πρὸς τι (vztah), ποῦ (místo), πότε (doba), κεισθαι (poloha), ἔχειν (mění), ποιεῖν (činnost), πάσχειν (trplost).

Starší scholastikové latinsky předkládali je pro snadnější zapamatování tímto dvojverším:

Arbor	sex	servos	ardore	refrigerat	ustos.
substantia	quantitas	relatio	qualitas	actio	passio
Ruri	cras	stabo,	sed	tunicatus	ero.
ubi	quando	situs		habitus	

(Strom šest sluhův horkem osvěžuje rozpálených.

Venku zítra státi budu, však oblečen.)

Známé kategorie *D a r j e s o v y* (Quis? Quid? Ubi? Quibus auxiliis? Cui? Quo modo? Quando?), dle kterých sestrojována novodobá *c h r i e*, připomínají poněkud ony Aristotelovy, které podobně znamenají jakési otázky: především o jednotlivé bytosti, co jest, dále pak o jejich případech (2.—10.), na př. Aristoteles je člověk, veliký, učený, vychovatel atd.

Jiná jména jejich u Ar. jsou: platonské *κοινά* (společné, obecné), *κατὰ πρῶτα*, *κατηγορίαι τοῦ ὄντος* (jsoucna), *κατηγοροόμενα*, *κατηγορήματα*. *γένη* (rody) nebo *σχήματα* (obrazce, tvary *τῶν κατηγοριῶν* nebo *τῆς κατηγορίας*).

Hlavní název (kategorie, pův. obžaloba, pak výpověď, výrok a pod.) poukazuje na stránku proforistickou, tedy na věty, soudy, jak na př. *K a n t* svoje kategorie pojal. Aristoteles však ve výčetě jejich (Kat. 4) výslovně káže odezíratí od spojitosti větné, a i názvem rody, třídy jsoucna napovídá, že mu přímo jde o roztržidění názvů a pojmů o sobě, nikoliv o věty. Nepřímo ovšem i o tyto, nikoliv o jejich stavbu a logické utváření, nýbrž jen potud, pokud k oněm otázkám, co jsoucno jest a jaké jest, odpovídá se tou kterou kategorií. Hlavní tedy jest, že vypovídá se o tom neb onom jsoucnu ta neb ona kategorie, do které ono náleží; že se vypovídá větou, na př. Aristoteles je člověk, je tu vedlejší. Výpověď je tu výpovědí jednotlivého pronášeného slova určitým směrem, totiž jakožto výrazu souborného, ovšem *n i k o l i p o u h é h o* slova a pojmu za účelem dialektickým, disputačním, nýbrž pojmu s obsahem věcným a vzhledem k němu.

V tomto významu výraz kategorie klade Aristoteles prvý. Snad možno vyložití postup u volbě jeho takto. Nalezeno několik (10) pojmů a slov, pod něž podle významu možno a nutno zařaditi vše, co se o skutečném, jednotlivém jsoucnu vypovídá a snad vypovídati může. V y p o v í d á se sice celý výrok (praedicatum, to jest *p ř í s u d e k* se s p o n o u), ale vypovídané (*κατηγοροόμενον* *p ř í s u d o k*) lze také uvažovati samo o sobě, boze spojitosti

větné, pokud vyjadřuje a zavírá v sobě celou řadu jednotlivých jevů ontologicky stejných, na př. všechny podstaty, kolikosti, jakosti atd., tedy pojem jeden mnohým jevům společný. Tento pojem může se státi a stává se v určitém případě a v určitém obsahu přísudkem. Každý možný přísudek po stránce ontologické náleží do jedné z oněch (desíti) kategorií, nejvyšších pojmů jsoucna, jež vyjadřuje. Přesunem jakýmsi a brachylogií výraz výpovědi větné (kategorie) přenáší se na její část, přísudek v jeho významu nikoli větném, nýbrž souborném.

Kategorie v tomto významu je tedy asi tolik co tří d a pojmů po stránce ontologické stejných, jak i v obecné mluvě zvykli jsme výraz onen klásti. Jakožto nejvyšší a nejobecnější druhy všech přísudků, kterými se konečně jsoucno vědecky určuje, stávají se kategorie, pokud určování děje se větami, též formálně přísudky, ne sice jakožto pojmy povšechné a souborné, jelikož podmět jest jednotlivý, ale tak, že každý přísudek některé kategorii podřaděn.

Boethius latinsky je nazval *praedicamenta*, kterýž název scholastika přijala.

Podmětem je skutečno jsoucí také mimo mysl, která se ho svým způsobem zmocňuje. A jelikož ve skutečnosti jsou pouze jednotliviny, vycházejí kategorie od nich, aby je pojmově roztřídily, spořádaly a podřídily. Předpokládá se u Aristotela, že pojmy našimi, pokud jsou správné, skutečno věrně se vystihuje. Kategorie jsou tedy jemu i všem, kteří k takovému realismu se hlásí, řadami nebo třídami věcí, nikoli pouze názvů nebo pojmu.

Přese vše pochybnosti, jež časem o počtu a platnosti jednotlivých kategorií se vyskytly (spory o *universalia*, o rozdíly mezi pojmy atd.), celkem uznávány za správné. Jakmile však nastaly zásadní pochyby o poměru mezi předmětenstvím a poznáním, význam kategorií podstatně změněn, pokud jméno vůbec zachováno.

V 16. a 17. století oprávněné jinak snahy, přesněji vyložití v z n i k našich pomyslů, průběh poznání a jeho spolehlivost, pokud pouhá abstrakce nezdála se na to stačiti, vedly k naukám, jimiž důvěra ve spolehlivost

věcného poznání vůbec otřesena. Zdůrazňována sice zkušenost naproti hříčkám se slovy a pojmy, vykládána zákonnost duševního dějstva, avšak spojitost mezi obojím dál více přerušována, právě na ujmu oné a poznávání předmětenstva. Ideje, jich souvislost a vzájemné působení byly hlavním předmětem zkoumání, ze samočinnosti psychické dovozováno, co dotud jmíno jevy a zákony přírodními, tak že časem zmizel i pojem věcné podstaty rozplynuv se v soubor smyslových dojmů. Jestliže tato kategorie podstaty pozbyla vztahu ke skutečnosti, tím spíše ostatní, které zatím všelijak děleny a nazývány (modi, relace a j.)

Kant, jehož kategorie vedle Aristotelových staly se nejznámějšími, pojal je jakožto apriorní tvary myšlení, nezávislé na jakékoliv, i vniterné zkušenosti. Zkušenost je jen probouzí k činnosti, aby se jí zmocnily a svůj ráz jí vtiskly. Tím sice umožněna, zdánlivě aspoň, věda o předmětenstvu, ale pokud kategorie v transcendentním idealismu byly nejen podmínkou poznání skutečna, nýbrž i podmínkou skutečna samého jako nám daného předmětu, věcná pravdivost poznání přece byla ohrožena, třebaš exaktní vědy, ba ani všechuh duchovědy se o tuto theorii nestaraly a šly svou cestou starého realismu.

V Kantově pojetí ostatně, ač zamýšlel třídění Aristotelovo nahraditi lepším, zejména smyslové, empirické a odvozené (doba, místo, pohyb, činnost atd.) vymýtití a svoje z jednoho základu odvoditi, vyskytly se nové nesrovnalosti. Jednak byl nucen i ony zavržené z části do své soustavy pojmuti, jednak nejsou jeho „Stammbegriffe“ odvozeny z nějakého „společného principu“, nýbrž jen zevně na ně přeneseno roztrídění s o u d u. Se soudy pak sice kategorie souvisejí, jak víme, ale nespádají v jedno, jelikož kategorie vyjadřují o b s a h, soudy pak s p o j i t o s t obsažných pojmů.

Jako každá věda má své kategorie, tak smí ostatně každý vědec roztríditi sobě svůj vědní předmět po svém, má-li za to a dokáže-li, že třídění jeho jest jednaksprávnější, jednak účelnější. Toho práva čelní myslitelé novověku používají, ač nemožno říci, že by který z nich docela spo-

kojivé roztržidění byl podal. Nehledě k tomu, že vady každé filosofické soustavy jeví se i tuto, sám předmět jest velmi nepoddajný. R e n o u v i e r na konci života prý prohlásil, že ačkoli po celý život otázku kategorií studoval, nedostudoval jí: „jestliž to nejtěžší problem, jaký se může filosofu naskytnouti. Je to klíč všeho.“ (L. Prat.)

Ani Aristoteles jí ovšem „nedostudoval“. Ale již pokus jeho, ježž nikoli neprávem zovou genialním a jenž dosud nepozbyl veškery ceny, podle uvedeného svědčí o nevšedním bystrozraku a citu pro stezejší požadavek vědecké práce, an důležitost předmětu toho vystihl. Jest-li totiž filosofie základní vědou vůbec, jsou to právě kategorie, v nichž tento ráz a úkol její se vyjadřuje: ontologicky a noeticky — předmětenstvo nejvyššími pojmy určití, logicky — určení tato soustavně uspořádati.

Při posuzování Aristotelova obrazce kategorií třeba vždy prohlédati k základnímu rázu jeho filosofie vůbec. Kdo jej zásadně odmítá, jak převládající směr idealistický činí, nemůže ovšem než odmítnouti též už jeho pojetí kategorií vůbec. Jako pojmy, tak i kategorie znamenají mu myšlený obraz předmětenstva, jsoucna mimo mysl bytujícího. Jsoucnem pak, bytostmi (τὸ ὄν), nejsou mu pouze věci nebo bytosti ve významu bytostí samostatných, podstat, nýbrž i případy (συμβεβηχός accidens), na př. kolikost, jakost atd. — vůbec vše, o čem se říká, že jest, ačkoliv co do stupně stanoví mezi tímto dvojím jsoucnem rozdíl. Vše to pak pojmově vystihnouti a zařaditi chtějí jeho kategorie.

V tom smyslu není už tedy logickou vadou seznamu jeho, že všech 10 kategorií vypočítává vedle sebe souřadně, ač ovšem již ve výětě mohl naznačiti, jak naznačil jinde, že devět z nich náleží pod pojem a název případku.

Jiná však jest, vyhovují-li tyto kategorie svému pojmu a účelu, jsou-li totiž pojmy nejvyššími a stačí-li pojmovití všechno konečné jsoucno zkušenosti.

Co do prvé otázky namítá se, že poloha a mění nejsou pojmy nejvyššími, jichž by nebylo lze podřaditi vyšším, dále že činnost a trpnost nejsou dvě kategorie různé. Kromě

toho jsou předměty, které zasahují do více kategorií, tak že dělidlo nezdá se býti správným.

Co do počtu kategorií jeho vznikají, kromě důvodů právě uvedených, pochybnosti i z výrokův Ar. samého, an místy uvádí méně než deset kategorií, některé z nich pak jinými názvy. Někdy sice zřejmo, že mu v tom případě nejde o výčet, nýbrž o příklad pouze, někdy však pochybnost není vyloučena. Možno tu počítati s nepřesností výrazu, jež u Ar. není řídká, nebo s poruchou textu, nebo konečně, jak P i a t ve svém spise o Ar. se domnívá, s pokrokem v nazírání spisovatelově a se snahou jeho po zjednodušení?

Všech 10 obhajují spisovatelé scholastičtí, ač nepopírajíce, že možno řadu dle uvedeného také zkrátiti.

Možno či nutno ji však také prodloužiti? Kdo ji vůbec pokládá za pochybenou, jistí, že jí opravití neb doplniti nelze. Kdo však v zásadě jí neodmítá, poukazují na to, že pokud zakládá se na zkušenosti, není nemyslitelno, že by dle této mohla nastati potřeba kategorií nových. Jednu, a důležitou, sami scholastikové připojují, totiž kategorii p ř í č i n y, která sice značí jakýsi v z t a h a tedy jest v oné řadě zastoupena, avšak není kategorií vztahu podřízena, jelikož není to vztah případkový, nýbrž transcendentní, takový totiž, který s předměty neboli členy svými jest za jedno a proto jest od nich neodlučný (na př. představa a představovaný předmět).

O tom, jakou cestou Ar. kategorií svých došel, nemůžeme nic jistého říci. Sám se o tom nezmiňuje a stopy pramenu jsou příliš nejasné. Poukazováno na dvojice základních protiv u Pythagorovců, od nichž prý také přejata jich oblíbená desítka, u Anaxagory a j., hledány stopy u P l a t o n a (Sofistes, Timaios); dle Z e l l e r a je však Aristotelovo roztržidění bližší roztržidění H e r m o d o r o v u, žáka Platonova, než Platóna samého.

Ani dohadem jich z jednoho základu odvoditi nelze. Dle prostého způsobu, jakým podávány, způsobu, který připadá naivním jako celý realismus Aristotelův, bylo by možno souditi, že myslitel při své práci, stopuje pestrou

skutečnost jevu a jich názvy a sledává je v nich opět a opět vedle rysův odchýlných také společné, hleděl si vytknouti jakási vyšší hlediska, se kterých možno i nutno na rozmanitost jevu patřiti, má-li se o nich všestranně, soustavně a spořádaně uvažovati. Zpracovávati, tříbiti a třídití pojmy a názvy směrem k povšečnosti bylo té doby v řeckém myšlení zvlášť oblíbeno. Myslitel domníval se míti dosti zkušenosti, aby posoudil, zda třídy jeho na celou skutečnost postačí, a by mohl předpokládati, jednak že žádná důležitá stránka jevu mu nenšla, jednak že žádné jiné není.

Výklad ten, představující objev tak významný v také prostotě, bez hlubších souvislostí genetických, shodoval by se s prostým podáním kategorií u Aristotela, mluvícího o nich jako o něčem samozřejmém. Nezdá se však dosti vědeckým, i hledány výklady jiné.

Prohlédáme-li především k našemu spisu o kategoriích, jest na snadě výklad, že osnova jejich sdělána za účelem dialektickým a že Ar. pracuje tu, jako dialektik, pouze s obsahem slov, nikoli s věcnými pojmy: chce prý si slova dle jich významu přehledně roztřídití a seřaditi, aby dle těchto přehledu ve vědeckých rozpravách pravdu o jsoucnu vyšetřoval a hájil.

Tak soudí hlavně W i t t e n v rozboru a obraně tohoto spisu (*Die Kateg. d. Ar.*), jehož formální, methodologický ráz zdá se mu dávatí za pravdu: tak jak tu pojednáno o slovech, kategoriích a jiných pojmech, podobá se skutečně, jakoby Ar. zamýšlel podati roztřídění reality pouze dialektické, jak ji Witten zove (31), nikoliv empirické. Avšak nehledě k tomu, že u Ar. stránku dialektickou (v širším významu, srv. str. IX) vůbec nesnadno rozlišiti od ontologické, jak Witten sám připouští (str. 23, 37 a j.), výklad ten nevystihuje jádra kategorií Aristotelových a původu jejich opět nevysvětluje. Vychází Ar. od obvyklé mluvy i jinde, kde již nelze mluvití pouze o methodě dialektické, třebaž ji to připomínalo. Činíme tak i my, nepochybujíce o tom, že ve mluvě odráží se skutečno, ač naučivše se ovšem důkladněji než Ar. zkoumati poměr mezi předmětenstvem

a podmětem, spolehlivost pomyslů našich a slovního výrazu jejich o onom. Právě o kategoriích dí Ar. (Met. V. 7). že *δοσαχῶς λέγεται, τοσαυταχῶς τὸ εἶναι σημαίνει*, a to jest hlavní zřetel, který jej v třídění vede. Že třídí slova (názvy) a pojmy, rozumí se samo sebou. Vždyť jen jimi se vědění o jsoucnu zprostředkuje. Rozhodujícím jest, že se správnost jejich zkušeností ověřuje, a toho Ar. nezanedbává: ve spise o kategoriích sice dokladů podrobných neuvádí, spokojuje se zjištěním, že se tak mluví, a předpokládá, že vůbec se tak mluví, s přesvědčením, že právem se o skutečnou tak mluví. Pokud v tomto názoru působí ještě předsokratická rozpoloženost hellenského ducha, jednota mezi podmětem a předmětem, člověkem a okolním vesmírem, o níž mluví Witten (40 d) a jež překonávána vzrůstajícím se subjektivismem, bylo by zajímavé stopovati, kdybychom k tomu měli dostatečné doklady. Pro naši otázku jest hlavní to, že Ar. stálým zřetelem na skutečnost a zkušenost postup dialektický opravuje a doplňuje, čině z filosofie vědu místo starší mythologie a novějšího krasořečnictví. A v tomto díle i soustava kategorií má svůj podíl.

Dějinnám výkladu jejich náleží výklad čelného zastance filosofie Aristotelovy, T r e n d e l e n b u r g a, jehož v podstatě následovali B i e s e a G r o t e. Dle nich Ar. v třídění kategorií byl veden t ř í d a m i t v a r ů m l u v n í c k ý c h (podstatné jméno, příslovce atd.)

Proti tomu namítá již B o n i t z a j., že Ar. částí řeči ještě tak přesně nerozlišuje: nejmenuje na př. výslovně příslovce, přídavné jméno spojuje se slovesem (*ῥήμα*) atd. Nad to nejsou jednotlivé kategorie souvztažné k jednotlivým částem řeči, jelikož táž kategorie vyjadřuje se také různými tvary (jakost na př. nejen přídavným, nýbrž i podstatným jménem, slovesem atd); jiná, důležitá kategorie, vztahu, nemá příslušného mluvnického tvaru, atd.

Na posuzování kategorií Aristotelových v minulém století nepříznivě působil ve filosofii převládající směr idealistický, jako materialismus odmítaje Aristotelovo dualistické řešení záhad světových neměl pro jeho zmírněný empirismus ani tuze smyslu. Stoupenci neb aspoň nestrannější posuzo-

vátelů tohoto celkem shodují se z á s a d n ě v úsudku, že k a t e g o r i e t y j s o u n e t a k l o g i c k é, j a k o o n t o - l o g i c k é. V povšechném výětě a popise jejich, jak jej po- d á v á n á š s p i s o n i c h, vystupuje stránka dialektickologická ovšem do popředí, zcela přiměřeně povaze rozboru logického vůbec. Není však tím ještě dáno, že by to byl celý jejich význam.

Souvisí ostatně otázka tato s kritickou otázkou o puvodě tohoto spisu a o místě jeho v řadě spisův Aristotelových.

*

Spis ten, pořadatel nazvaný *Κατηγορίαι* jedná ve hl. 1—3 (dle rozdělení v Bekkerově vydání akademie berlinské) o poměru slov ku věcem jimi značeným, ve větě i mimo ni, o poměru slov ke druhům pojmů a věcí. Výraz kategorie se tu ještě nevyskytuje.

Teprve hl. 4—9 jedná o 10 kategoriích, o posledních šesti jen zběžně.

Hl. 10d jedná o protikladu, 12—15 jakoby namátko, o některých vztažitých slovech a pojmech, opět bez vý- slovné spojitosti s vypočtenými kategoriemi. Jsou to t. ř. p o s t p r a e d i c a m e n t a, jako: d ř í v e, z á r o v e ň p o h y b, m ě n í.

Sloh spisu jest úsečný, výčetný, takořka slovníkový. Jak už podotčeno, nepraví nic o chodu šetření, předkládáje hotové výsledky.

Nesouvislost oněch tří částí (hl. 1—3, 4—9, 10—15) a tento zvláštní, u Ar. jinak neobvyklý sloh činí — nehledíc k některým věcným pochybnostem — spis v celku nebo z části podezřelým.

Starověk o pravosti jeho celkem nepochyboval. A n d r o n i k o s Rodský (ok. 70 př. K.), pořadatel spisův Ar., neuznával toliko hl. 10—15, jako v nové době B r a n d i s, B u h l e, B i e s e, Z e l l e r ve svých dějinách řecké filosofie, M a i e r a j.

Proti celému spisu námitky činil již na začátku přede- šlého století K r u g, pak Spengel (1845), P r a n t l ve svých dějinách logiky (1855), R o s e, G e r c k e, D u p r é e l a j. B o n i t z v rozpravě o Ar. kategoriích od tohoto spisu

odezírání, kdežto naopak G o m p e r z ve svém spise o řeckých myslitelích odtud vychází, pojednává o vědeckém významu Aristotelově. Jiní otázku pravosti nechávají otevřenu.

Pravost celého spisu zcela rozhodně hájí Schuppe, W i t t e n, G a b r y l, Witten zvláště, jako Dupréel z protivního tábora, vyvrací námitky proti jednotnosti spisu, zova methodu Ar. směsí empirie a dialektiky, ukazuje, že postupu oněch tří částí, ač výslovně spojitost jejich ne-naznačena, nemožno vytýkati nesouvislosti. Že spis nazván jen podle jedné, třeba hlavní části, není vinou spisovatelovou. Co předchází (hl. I. 1-3), probírá jednu stránku slovního výrazu, hlavní částka jinou, v třetí pak uvádějí se některé z možných významu a vztahu slov, a to více jako v příkladech nežli v soustavném a doceleném podání.

V tom by tedy oba hlavní z novějších obhájců i odpurců pravosti, Witten i Dupréel, byli za jedno; třetí část ani obsahem ani slohem neodchyluje se od předešlých tou měrou, aby proto měla býti zamítána.

Námitky slohové se vyvracejí poukazem na to, že máme tu buďto spis začátečníka nebo nepropracovaný hrubý nárys, který v té podobě snad ani nebyl určen pro veřejnost, nýbrž jen soukromé potřebě.

Ani ten ani onen výklad nezdá se však jiným přesvědčivý. Začátečníci nezačínávají takovýmito pudorysy, zvláště jde-li o jich vlastní objevy. Spis náš předkládá své poučky jako něco známého, dukazu nepotřebného, a nikterak ne-naznačuje, že to novota. Domněnka pak, že to mimochodný nárys ku vlastní neb žákovské potřebě, zdá se poněkud hledanou; a kdyžby v něm byla spatřována pomůcka vyučovací, již tím by jaksi bylo připuštěno, že nejde tu o spis začátečnickuv, prvý z dochovaných.

Odpurcové také upozorňují, že spis nejenom jiných se nedovolává — což by se vysvětlovalo jeho prvenstvím — ale ani sám v jiných není zmíněn, ačkoliv obsahem se častěji stýkají. Narážky, které se naproti tomu uvádějí, neplatí prý tak jednotlivému spisu, jako spíše nauce o kategoriích vůbec (na př. Fys. III. 1; De an. I. 1; I. 5; Met. VI. 2; VII. 4; VII. 9 a j.), ač ovšem zase slovné znění, na př.

obvyklé rčení „rozlišené kategorie“, zdá se poukazovati na zvláštní spis, tomuto předmětu věnovaný, jímž, nehlédneme-li k *Topice*, byl by právě spis náš.

Úsečný sloh, jevíci se v suchých výčetech, vysvětluje konečně povahou předmětu, poukazující na obdobná místa *Met.* IV. nebo *Poet.* 16.

Z věcných námitek pozoruhodnější je ta, že v *Kategoriích* vyskytuje se nearistotelský prý výraz *δευτέρα οὐσία* a že výraz *πρώτη οὐσία* v tomto spise má význam protichudný k onomu, v jakém jej klade *Met.* VII. 7 a 11; onde značí jednotlivinu, určitou bytost naproti *δευτέρα*, pojmu druhovému, kdežto v *Met.* *πρώτη οὐσία* značí tvárnost, tedy pojem věci, nikoliv určité věci, sestávající z tvárnosti a látky. (Mimoходом budíž poznamenáno, že scholastika svoje zřízení substantia prima (určitá bytost) a secunda (druhový pojem její) opírala o tento spis, *Kategorie*, který nejdříve byla seznala).

Námítka tato zmíněna již ve starověké obraně pravosti (*Schol.* 33a 28dd). Ačkoliv *οὐσία* u Ar. klade se v několikaletém významě, přičiností oné jakýmkoli výkladem hladce odkliditi nelze.

Domnívá se tedy Dupréel, že spis o kategoriích není složen Aristotelem ani v z čtech jeho spisovatelství ani později, nýbrž někým jiným podle Ar. *Metafysiky* (kniha V fdd) sestaven za účelem vyúčování, a to dosti neobratně, ba chybně.

Podotýká však již Schuppe (*D. Ar. Kat.* 61), že nikde neviděti předělavatele: „též jeví se libovůle žákova v přidavcích, nikoli ve výpustcích — není nic neuvěřitelnějšího než to, že by peripatetik šest posledních kategorií jako rozboru nepotřebných byl pomínul.“

Jak u vnitřných sudidel často bývá, nelze z nich samých jistoty se dopátrat. Nauka Aristotelova o kategoriích může i z ostatních nepo hybných spisův jeho býti vyšetřena: výsledek pak se celkem shoduje s tím, co podává tento spis, jenž tedy nemůže býti nazván bezcenným padělkem, byť i pochyby o jeho neporušenosti zůstávaly.

V následujícím seznamu novějších rozprav o kategoriích uvedeny jen ty, které buď cele neb aspoň obšírněji obírají se Aristotelem. Býváť otázka kategorií, jak zmíněno, i v nejnovější době čile projednávána, a málokdo probíraje ji pomine původce jejího. Pokud však rozpravy o novějším řešení otázky té přestávají na stručné zmínce o Ar., nevidělo se jich tuto uváděti, i když pro studium otázky samé jsou cenné. Tak na př. pěkné jsou přehledy v disertacích: Theodor K e h r, Über d. Kategorienproblem (u Volkelta, Windelbanda, Jonáše Cohna, Husserla) Erlangen 1910. pak Edm. L y s i n s k i, D. Kategoriensysteme der Philosophie der Gegenwart (u Windelbanda, Renouviera, Hartmanna, Schmitz-Dumonts, Wundta, Cohena, Natorpa, Liebmanns a Riehla), Weida i. Th. 1913.

Podobně neuvedeny zvláště spisy jednající o filosofii Aristotelově vůbec.

LITERATURA.

Starověké překlady a výklady.

- Ammonii in Ar. Categorias comm., ed. Ad. Busse. Berl. 1895.
Anonymi in Ar. Categorias paraphr., ed. M. Hayduck. Berl. 1888.
Dexippi in Ar. Categorias c., ed. Ad. Busse. Berl. 1888.
Eliæ in Porph. Isag. et Ar. Categorias c., ed. Ad. Busse. Berl. 1900.
Die Übersetzung der Categorien von Jacob von Edessa, hg. v. Salomon Schüler. Berl. 1897.
Ioannis Philoponi (olim Ammonii) in Categorias o., ed. Ad. Busse. Berl. 1898.
Aristotelis Categorice, gr. c. versione arabica Isaci Honeini fil., ed. Jul. Th. Zenker. Lipsko 1846.
Olympiodori Proleg. et in Categorias comm., ed. Ad. Busse. Berl. 1902.
Simplicii in Categorias c., ed. C. Kalbfleisch. Berl. 1907.

Novější překlady a výklady.

- Bender, Das Organon d. Aristoteles. Stuttgart 1870.
J. H. v. Kierhmann, Das Organon d. Ar. Lipsko 1876.
Ant. Jaroslav Vřátko, Aristotela Organon. Část I. Kategorie. Praha 1860.

Novější rozpravy.

- R. Bauch, Das speculative Prinzip der Arist. Kategorien. Rostock 1884 d.
H. Bonitz, Über die Kategorien des Aristoteles. Víděň 1852.
Fr. Brentano, Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Ar. Freiburg im Br. 1862.
A. Casalini, Le Categorie di Aristotele. Florencie 1881.
E. Dupréel, Aristote et le Traité des Catégories. Archiv f. Gesch. d. Philos. 1909.
F. Gabryl, Kategorie Aristoteles. Křakov 1897.
Alfr. Gercke, Ursprung der Aristotelischen Kategorien. Archiv f. Gesch. d. Phil. 1898.
Ed. v. Hartmann, Kategorienlehre. Lipsko 1896.
H. Höffding, Über Kategorien. Annalen f. Naturphilosophie 1908.
Alex. Horváth, Metaphysik der Relationen. St. Hradec 1914.
O. Külpe, Zur Kategorienlehre. Mnichov 1916.

- Lask, *Die Logik der Philosophie u. die Kategorienlehre*. Tübingen 1911.
- Euthe, *Die Aristotelischen Kategorien*. Ruhrort 1874.
- H. Maier, *Die Syllogistik des Ar.* i. Tübingen 1896.
- Gius. Migneco, *Prospetto delle Categorie di Aristotile o degli accidenti ontologici*. 2. vyd. Palermo 1873.
- W. Schnuppe, *Die Aristotelischen Kategorien*. Berlin 1871.
- R. Seklincker, *Une nouvelle critique (Bulliot) des dix Catégories d'Aristote*. *Revue thomiste* 1906.
- F. A. Trendelenburg, *De Aristotelis Categoriais*. Berlin 1833.
- *Geschichte der Kategorienlehre*. Berlin 1846.
- Wiktor Wąsik, *Kategorie Arystotelesa pod względem historycznym i systematycznym*. Warszawa 1909.
- Rud. Witten, *Die Kategorien des Ar.* Lipsko 903. *Scr. Archiv für Gesch. der Phil.* 1904.
- Kasimir Fil. Wize, *Allgemeine Kategorienlehre*. Berlin 1915.
- K. Wotke, *Über die Quelle der Kategorienlehre des Ar.* Viden 1896.
- G. Zillgens, *De praedicamentorum quae ab Aristotele auctore categoriarum nominabantur fonte atque origine*. Würzburg 1881.

Kategorie.

Hlava 1.

Homonyma, synonyma, paronyma.

[1a1*] Stejnomeným slove¹⁾, čemu pouze jméno je společno, kdežto podstatný pojem ve jméně tom obsažený jest různý, jako na př. živočichem slove člověk i jeho obraz.²⁾ Jim zajisté pouze jméno je společno, kdežto podstatný pojem ve jméně tom obsažený jest různý; neboť mělo-li by se udati, co u kterého z nich živočišství jest, udá se u každého jeho zvláštní pojem.

Souznačným slove, čemu jak jméno je společno, tak také podstatný pojem ve jméně tom obsažený je týž, jako na př. živočichem slove člověk i skot. Neboť jak člověk tak skot zove se společným jménem živočich, a podstatný pojem jejich je týž; neboť měl-li by se udati pojem obojího, co totiž u kterého z nich živočišství jest, udá se pojem týž.

Odvozeným slove, co lišíc se od jiného mluvnickou obměnou od jeho jména svůj název má, jako na př. mluvovědec od mluvovědy, zmužilý od zmužilosti.

*) t. j. první strana, první sloupec, první řádek ve vydání všech spisův Aristotelových od Imman. Bekkera (královské pruské akademie v Berlíně; I. sv. 1831).

¹⁾ Vlastně, jak Witten (u. m. 13) podotýká, mělo by státi: stejnojmenně se vypovídá . . . , jelikož věci teprve pojmenováním stávají se stejnojmennými atd. — Synonyma ostatně teď pojímáme jinak.

²⁾ Příklad vysvětluje se tím, že ζῷον = živočich, ale i malba, i předmětů neživých. ζωγραφεῖν vůbec = malovati.

Hlava 2.

Čtvrtý způsob výpovědi.

[1a16] Mluvené pronáší se jednak ve spojitosti, jednak bez spojitosti. Ve spojitosti na př.: člověk běží, člověk vítězí; bez spojitosti na př.: člověk, běží. skot, běží, vítězí.

Jsoueno vypovídá se někdy o nějakém podmětě, ačkoli v žádném podmětě není, na př. slovo člověk vypovídá se o nějakém člověku jakožto podmětě, ačkoli v žádném podmětě není.¹⁾

Někdy zase v nějakém podmětě jest, ale o žádném podmětě se nevypovídá (jsoucím v podmětě rozumím to, co jsouc v něčem ne jako část jeho nemůže býti mimo to, v čem jest), jako na př. tato určitá mluvověda v duši jest jako ve svém podmětě, ale o žádném podmětě se nevypovídá, a tato určitá bělost na těle jako na svém podmětě jest (každá barva totiž jest na nějakém tělese), ale o žádném podmětě se nevypovídá.²⁾

Někdy se o podmětě [1b] vypovídá a v podmětě také jest, jako na př. věda v duši jako ve svém podmětě jest a o mluvovědě jako podmětě se vypovídá.

Někdy konečně ani v podmětě není ani se o podmětě nevypovídá, jako na př. tenhle člověk nebo tenhle kůň, neboť nic takového určitého v podmětě není ani se o podmětě nevypovídá. Vůbec nevypovídá se určitá jednotlivina³⁾ o žádném podmětě, ale ovšem může něco takového v podmětě býti; table určitá mluvověda na př. v nějakém podmětě jest, ale o žádném podmětě se nevypovídá.⁴⁾

¹⁾ Podměti (ὁποῦντις) rozumí se u peripatetiků logicky (mluvnický), pokud se o něm něco vypovídá, a fysicky, pokud jest podkladem případků. V tomto příkladě (Aristoteles jest člověk) vypovídá se pojem člověk o jednotlivém podmětě, ale není v něm jako jeho případek nebo část. Nesprávně se vykládá, jakoby Ar. tu chtěl říci, že pojem člověka není v nějakém určitém člověku. Obsažen a vyčerpán jím ovšem není, ale jest v něm, jako vůbec podle nauky A—vy (naoproti Platonově) pojmy jsou jen v jednotlivinách, nikoli samy o sobě.

²⁾ t. j. ne adaequatně: duše není mluvověda, člověk není bělost.

³⁾ ἄτομα (individua) καὶ ἐν ἀριθμῷ.

⁴⁾ Jednotliviny nejsou přísudkem, leda v soudech totožných. Soud v nejvlastnějším slova významu je ten, ve kterém se vyjadřuje podřízenost

Hlava 3.

Poměr podmětu a výroku.

[1b10] Kdykoli se něco o jiném jako o svém podmětě vypovídá, rozumí se vše, co se praví ve výroku, též o podmětě jeho, na př. když určitý člověk nazve se člověkem a člověk živočichem: pak zajisté i určitý člověk nazve se živočichem, neboť určitý člověk jest i člověkem i živočichem.

U různorodého a vespolek nepodřaděného jsou druhem různé i znaky jejich, na př. u živočicha a vědomosti; jsou-li u živočicha znaky jako pozemní, dvounohý, okřídlený, vodní, u vědomosti nic takového není, neboť neliší se vědomost od vědomosti dvounožstvím. Ale u druhů vespolek podřaděných ovšem mohou znaky býti tytéž; neboť znaky nadřaděných druhů vypovídají se též o podřaděných, tak že všechny znaky, které jsou v onom výroku, budou také v podmětě jeho.

Hlava 4.

Kategorie. Soud.

[1b25] Co se nevypovídá v žádné spojitosti, znamená buďto podstatu neb kolikost neb jakost nebo vztah nebo místo neb dobu nebo stav nebo mění nebo činnost nebo trpnost. Podstata je, zkrátka řečeno, na př. člověk, kůň; kolikost na př. dvouloketné, tříloketné; jakost na př. bílé, mluvy znalé; vztah [2a] na př. dvojité, půl, větší; místo na př. v Lykei, na náměstí; doba na př. včera, vloni; stav na př. leží, sedí; mění na př. jest obut, jest ozbrojen; činnost na př. řeže, pálí; trpnost na př. jest řezán, jest pálen.

Z uvedených jednotlivostí žádná nebývá sama v sobě vypovídána nějakým kladem neb záporcem, ale vzájemným jich spojením klad neb zápor vzniká. Každý totiž klad a zápor jeví se buďto pravdivým nebo mylným; co však se nevypovídá

podmětu pod přísudek odtažitý a povšechný. Ve školách pravidla soudu: S (podmět) jest P (přisudek) podávána takto: S je totéž co některý P. Anebo: S jest obsažen v P. Anebo: S obsahuje znaky, které má P.

v nížádné spojitosti, není pravdivé ani mylné, na př. člověk, bílé, běží, vítězí.

Hlava 5.

Podstata.

{2a11} Podstatou, jež nejvlastněji, nejpředněji a nejhlavněji tak se zove, je ta, která ani o nijakém podmětě se nevypovídá ani v nijakém podmětě není, na př. určitý člověk, určitý kůň. Druhotnými podstatami zovou se ty, v nichž jako druhových pojmech ony prvotné podstaty jsou obsaženy, a to jak tyto druhy, tak i jejich rody, jako na př. určitý člověk obsažen v druhu člověk, a rodovým pojmem toho druhového jest živočich; druhotnými tedy zovou se tyto podstaty, jako na př. člověk, živočich.

Z řečeného pak vysvítá, že co se vypovídá o podmětě, toho nutně také jméno i pojem se o podmětě tom vypovídá, jako na př. vypovídá-li se člověk o podmětě, totiž určitém člověku, vypovídá se o něm také to jméno; jednotlivého člověka zajisté zoveme člověkem. Ale i pojem člověka bude se o jednotlivém člověku vypovídati; neboť určitý člověk jest i člověkem i živočichem. Bude se tedy o podmětě vypovídati jméno i pojem. Co však v podmětě jest, toho ani jméno ani pojem většinou se o podmětě nevypovídá; někdy, sice jméno jeho může se docela dobře o podmětě vypovídati, pojem však nikoli, jako na př. bělost jsoucí v podmětě, totiž na těle, o podmětě tom se vypovídá (nazývat se tělo bílým), ale pojem bělosti se nikdy o těle nevypovídá.

Vše ostatní buďto se o podstatách prvotných jako podmětě vypovídá nebo v nich jako v podmětě jest. To vysvítá z jednotlivých příkladů, třebaž jako když se živočich vypovídá o člověku: pak zajisté bude se živočich vypovídati též o určitém člověku; kdyby to neplatilo o **[2b]** žádném určitém člověku, pak ani ne o člověku vůbec. A s druhé strany jako barva jest na těle, zajisté také na určitém těle; neboť kdyby nebyla na některém určitém, nebyla by ani na těle vůbec. Vše ostatní tedy buďto se o prvotných podstatách jako pod-

mětě svém vypovídá nebo v nich jako v podmětě jest. Nebýti tedy podstat prvotných nemohlo by býti nic jiného.

Z podstat druhotných je druh více podstatou než rod; jestiž onen prvotné podstatě blíže. Máme-li totiž udati o prvotné podstatě, co jest, udáme něco určitějšího a výstižnějšího, udáme-li její druh než kdybychom udali její rod: na př. jednotlivého člověka určitějším způsobem označíme, udáme-li název člověk, než kdybychom udali název živočich, neboť onen znak jest jednotlivému člověku bližší, tento jest povšechnější. A jednotlivý strom znatelněji označíme, řekneme-li strom než kdybychom řekli rostlina. Také proto prvotné podstaty nejvíce podstatami se zovou, jelikož jsou všem ostatním podkladem a vše ostatní o nich se vypovídá nebo v nich jest. A týž poměr, jaký jest mezi prvotnými podstatami a vším ostatním, je také mezi druhem a rodem; jestiž druh podkladem rodu; rodové znaky totiž vypovídají se o druhu, kdežto naopak druhové o rodě nikoli. I odtud tedy je druh více podstatou než rod. Mezi druhy samými však, pokud nejsou rody, není jeden více podstatou než jiný; nic určitějšího zajisté neudáme označíce jednotlivého člověka člověkem, než když jednotlivého koně pojmenujeme koněm. A stejně ani mezi prvotnými podstatami není jedna více podstatou než jiná; není jednotlivý člověk o nic více podstatou než jednotlivý skot.

Vedle prvotných podstat právem jen druhy a rody zovou se druhotnými podstatami; neboť mezi všemi kategoriemi jen ony ukazují prvotnou podstatu. Máme-li totiž o určitém člověku udati, co jest, označíme jej sice výstižněji, udáme-li jeho druh než udáme-li jeho rod, a znatelnějším jej učiníme, nazveme-li jej člověkem než nazveme-li jej živočichem; avšak kdybychom udali některý z ostatních znaků, na př. bílé nebo běží neb cokoliv jiného takového, udáme tím jen něco k věci nepřislušného. Právem tedy ze všeho jen ještě tyto zovou se podstatami. Dále, prvotné podstaty jsouce podkladem všeho ostatního, po výtce zovou se podstatami. [3a] A jak mají se prvotné podstaty ke všem ostatním určením, tak mají se druhy a rody prvotných podstat ke všem ostatním určením; neboť o nich se vše ostatní vypovídá. Nazveme-li některého člověka mluvo-

znalcem, pak možno také říci o člověku i živočichu, že jest mluvoznalcem.¹⁾ A tak jest i s ostatními přísudky.

Všeliké podstatě společno jest, že není v podmětě. Prvotná podstata ani v podmětě není ani se o podmětě nevypovídá. U podstat druhotných i takto lze ukázati, že nejsou v podmětě: „Člověk“ se sice o jednotlivém člověku jako podmětě vypovídá, ale v podmětě tom není; není v jednotlivém člověku člověk vůbec. Podobně i „živočich“ se o jednotlivém člověku jakožto podmětě vypovídá, ale živočich vůbec v jednotlivém člověku není. Dále u toho, co v podmětě jest, možno zcela dobře vypovídati o podmětě tom jméno toho, co v něm jest, nikoli však pojem.²⁾ Za to z podstat druhotných vypovídá se o podmětě jak jméno tak pojem jejich; neboť o určitém člověku vypovídáme pojem člověka, a pojem živočicha tolikéž. Tedy nenáleží podstata k tomu, co jest v podmětě.³⁾

Ale to není jen zvláštností podstaty, an i druhový znak⁴⁾ náleží k tomu, co není v podmětě. Na př. „chodec“ a „dvounohý“ vypovídá se o člověku jako podmětě, ale není v podmětě; neboť pojem chodce nebo dvounohého není v člověku. Též pojem znaku vypovídá se o tom, o čem se vypovídá znak, na př. vypovídá-li se slovo „chodec“ o člověku, vypovídá se o něm též pojem chodce; vždyť člověk chodcem jest. Nesmí nás však másti, že části podstat jsou v jich celku jako ve svém podmětě, a že bychom tedy byli nuceni říkati, že ony nejsou podstatami; neboť býti v podmětě neznamená býti v něčem jako část jeho.

Souvisí pak s podstatami a druhovými znaky, že všechno

¹⁾ pokud jím ovšem který jest; co platí o jednotlivině, platí aspoň o některé povšechnině toho druhu a rodu.

²⁾ Na př. mluvoznalství, bělost a pod., co ve svém podmětě jest jako jeho náhodný případek, tak se o něm také vypovídá, tedy nikoli svým celým pojmem, jak již nahoře (str. 2) řečeno: jednotlivý člověk jest bílý, ale ne bělost.

³⁾ „Býti v podmětě“ možno buď fysicky nebo jen logicky; jen tímto druhým způsobem, nikoli prvním může druhotná podstata (pojem druhový atd.) býti v podmětě jako případek (subjectum attributionis, nikoliv inhaesionis). Každá podstata jest bytostí o sobě samostatnou, ať myšlenou, ať skutečnou.

⁴⁾ διαφορά, differentia (specifica atd.)

podle nich vypovídá se souznačně. Všechny z nich odvozené přisudky vypovídají se totiž buď o jednotlivinách neb o druzích. Z podstaty prvotné žádného odvozeného přisudku není, neboť ona se o žádném podmětě nevypovídá; co do podstat druhotných však vypovídá se druh o jednotlivině a rod o druhu i jednotlivině. [3b] Tak též i znaky vypovídají se o druzích i jedinecích. A i pojem druhu i rodu vyskytuje se u prvotné podstaty, v druhu pak vyskytuje se pojem rodu; neboť cokoliv se vypovídá v přisudku, všechno vypovídá se též o jeho podmětě. Podobně též v druzích a jednotlivinách vyskytuje se pojem druhových znaků. Souznačným jest nám totiž to, co má společné jméno a týž pojem; vypovídá se tedy vše, co z podstat a druhových znaků odvozeno, souznačně.

Každá podstata zdá se značiti určité tohle. U podstat prvotných jest nepochybně a pravdivo, že značí určité tohle; neboť co znamenají, jest jednotlivina. Druhové však podstaty co do způsobu výpovědi zdají se sice taktéž označovati určité tohle, na př. ve slově člověk nebo živočich, ale pravda to není, neboť značí spíše nějakou jakost; podmětem totiž není tu jedno, jako jest podstata prvotná, an „člověk“ nebo „živočich“ vypovídá se o mnohých. Ale neznačí prostě jakost, jako ji značí na př. slovo bělost. Bílé totiž neznačí nic jiného než právě jakost. Druh však a rod určují jakost vzhledem k podstatě; značí totiž takovou a takovou podstatu. Výměr rodový jest ovšem obsáhlejší než druhový; slovem živočich zahrnují totiž více nežli slovem člověk.

Souvisí dále s podstatami, že nemají žádné protivy. Což by také bylo protivou prvotné podstatě, na př. některému člověku nebo některému živočichu? Zajisté tu protivy není. Arciť ani člověk nebo živočich vůbec žádné protivy nemá. Ale to není jen zvláštností podstaty, nýbrž i mnoha jiného, na př. kolikosti; dvouloketnost zajisté nebo tříloketnost, ani desítka ani co jiného takového nemá žádné protivy, leč by kdo mnohost nazval protivou mála, a velikost protivou malého. Ale z určitých veličin žádná druhé protivou není.

Zdá se také, že podstata nepřipouští stupňů. Nepravím, že některá podstata není více nebo méně podstatou než jiná

(neboť zmíněno již, že tomu tak jest¹⁾), nýbrž že žádná podstata nezove se více nebo méně tím, čím opravdu jest. Na př. jest-li tento podstatou člověk, nebude více ani méně člověkem, ani vzhledem k sobě samému, ani vzhledem druhu k druhu; neuít jeden více člověkem než druhý, jako [4a] bílé bývá něco víc nebo méně bílé než jiné, a krásným zove se něco víc nebo méně než jiné. Též u jednoho předmětu se mluvívá o více nebo méně, jako na př. se říká o bílém těle, že jest nyní bělí než dříve, a teplé že jest více nebo méně teplé. Ale u podstaty se o více nebo méně nemluví: ani člověk totiž nezove se více než dříve člověkem ani což jiného, cokoliv jest podstatou. Tedy podstata nepřipouští stupňů.

Nejvlastnějším zdá se však podstatě býti to, že totéž a počtem jedno připouští protivy, čemuž podobného u ostatního, co není podstatou, uvéstí nelze, že by jsouc počtem jedno připouštělo protivy, na př. barva, která jsouc jedno a totéž, nemůže býti bílá i černá, ani tentýž a počtem jeden skutek nemůže býti špatný i dobrý; a tak i v ostatním, co není podstatou. Ale podstata i když jest jedna a počtem táž, připouští protivy, jako na př. některý člověk, ač jest jeden a týž, někdy stává se bílým, někdy černým, teplým i studeným, špatným i dobrým. U ničeho jiného se něco takového neukazuje, leč by kdo namítal, že věta a domněnka protivy připouštějí. Táž věta totiž zdá se pravdivou i mylnou, jako na př. věta, že někdo sedí, jest pravdivá, mylnou však se táž věta stává, jakmile on vstal. Podobně jest i s domněnkou: domnívám se na př. správně, že někdo sedí, ale jakmile vstane, domníval bych se tak mylně, podržuje o něm tutéž domněnku. Ale i kdybychom toto připustili, ve způsobu jest přece rozdíl. Neboť u podstat připouští protivy, co samo se mění: co totiž stalo se z teplého studeným a z bílého černým a ze špatného dobrým, to se změnilo (jestiť jinaké). A podobně i vše ostatní, co připouští změnu, připouští také protivy. Kdežto věta a domněnka samy o sobě jsou nezměnné a venkoncem zůstávají tytéž, jen že věc se mění a tím u nich protiva nastupuje; neboť věta,

¹⁾ Str. 7.

že někdo sedí, zůstává touž. [4b] jmenuje se však někdy pravdivou, někdy mylnou, jakmile věc se změnila. Podobně jest i s domněnkou. Je tedy aspoň co do způsobu zvláštností podstaty, že se změnou sebe samé připouští v sobě protivu. Avšak i kdyby ono se připustilo, že totiž věta a domněnka je schopna protivy, správné to není. Neboť věta a domněnka ne proto zovou se protiv schopnými, že by samy je připouštěly, nýbrž proto, že s něčím jiným nastala změna. Věta zve se totiž pravdivou nebo mylnou proto, že předmět její jest nebo není, ne proto, že by byla schopna protiv. Neboť naprosto není tu nic od jiného méněno, ani věta ani domněnka, i nejsou tedy schopny protiv, aniž by se s nimi neudála nějaká změna. Podstata však zve se protiv schopnou proto, že sama protivu připouští, připouští totiž nemoc i zdraví, bělost i tmavost, a připouštějí všecko to sama, zve se proto schopnou protiv. Je tedy asi zvláštností podstaty, že jsouc touž a jednou na počet, schopna jest protiv změnou sebe samé.

Tolik tedy o podstatě.

Hlava 6.

Kolikost.

[4b20] Kolikost jest jednak rozpojitá, jednak spojitá, a sestává jednak z částí, jež mají k sobě navzájem nějakou polohu, jednak z částí, které polohy takové nemají.

Rozpojité jest na př. číslo a slovo, spojitá na př. čára, plocha, těleso, kromě toho také čas a prostor. U částí čísla totiž není žádné společné hranice, kterou by části jeho souvisely, jako na př. jest-li pět částí desíti, nesouvisí pět s pěti žádnou společnou hranicí, nýbrž jsou odděleny; ani tři se sedmi žádnou společnou hranicí nesouvisí; a vůbec nelze u čísla najíti společné hranice, nýbrž je vždycky rozděleno; náleží tedy číslo mezi veličiny rozpojité. Podobně i slovo náleží mezi veličiny rozpojité. Že totiž slovo jest veličinou, jest nábědni: měřit se slabikou krátkou a dlouhou. Myslím totiž slovo hlasitě pronášené. Žádnou společnou hranicí zajisté části jeho nesouvisí; neboť není společné hranice, kterou by slabiky souvisely, ana jest každá oddělena sama pro sebe.

[5a] Čá r a však je spojitá; možno totiž najíti společnou hranici, kterou části její souvisejí, bod, a u plochy čáru; neboť části plochy jistou společnou hranici souvisejí. Tak též u tě l e s a možno najíti společnou hranici, čáru nebo plochu, kterou části tělesa souvisejí. Ale i č a s a p r o s t o r jsou toho druhu; čas nynější souvisí totiž s minulým a s budoucím. A i prostor náleží mezi spojité; neboť nějaký prostor zaujímají části tělesa, které nějakou společnou hranici souvisejí, a tedy také části prostoru, které zaujímá kterákoli část tělesa, souvisejí touž hranicí, kterou části tělesa. Je tedy i prostor spojitý; neboť jeho části souvisejí jednou společnou hranicí.

Dále, něco sestává z částí, jež mají v něm navzájem nějakou polohu, něco z částí, jež jí nemají, jako na př. části čáry mají navzájem nějakou polohu; každá z nich totiž někde leží, a možno nalézt i udati, kde která v ploše leží a se kterou mezi ostatními částmi souvisí. Podobně i části plochy mají nějakou polohu; neboť možno taktéž udati, kde která leží a které spolu souvisejí. A podobně jest u tělesa a prostoru. U čísla však nelze ukázati, že by části jeho měly navzájem nějakou polohu nebo někde ležely nebo které části by spolu souvisely. Ani u času, neboť žádná z částí času netrvá; co však není trvalé, kterak může míti polohu? Spíše možno říci, že má nějaké pořadí, jsouc jednak dřívější, jednak pozdější co do času. A u čísla jest podobně, jelikož jednotka se počítá dříve než dvojka a dvojka dříve než trojka, a takto může míti nějaké pořadí, polohy však tu nikterak nenajdeme. A uslova je totéž: žádná část jeho totiž netrvá, nýbrž vysloví se a již nelze jí zachytiti, tak že není u částí jeho žádné polohy, jelikož žádná netrvá. Něco tedy sestává z částí, jež mají polohu, něco z částí, jež polohy nemají.

Vlastně zovou se veličinami jen tyto uvedené, všechny ostatní jen po případě; **[5b]** vzhledem k oněm totiž také ostatní veličinami zoveme, jako na př. mluví se o množství bělosti, když plocha její jest velká, o dlouhém ději, když doba jeho je dlouhá, a o mnohém pohybu. To všecko totiž nejmenuje se samo o sobě kolikostí. Tak když se má udati, jak dlouhé jest jednání, určí se dle doby a označí se jakožto

celoroční nebo tak nějak. A má-li se udati velikost bílého, určí se dle plochy jeho; koliká je plocha ta, tolikým nazve se též bílé. Tedy vlastně a o sobě zovou se veličinami jen ony uvedené, ostatní nikoliv o sobě, a když, tedy jen po případě.

Dále, kolikost nemá protivy. Rozpojitě, na př. dvojloketné nebo trojloketné nebo plocha a pod., očividně protivy nemá; není u něho žádného protikladu, leč by protikladem nazvalo se málo vedle mnoha a velké vedle malého. Toto však nejsou pojmy kolikostné, nýbrž vztažitě; samo o sobě totiž nic nezove se velkým či malým, nýbrž jen v poměru k jinému, jako na př. hora se zove nízkou, zrno velkým, pokud toto jest ve svém druhu větší neb ona ve svém druhu nižší. Rozhoduje tu tedy poměr k jinému, sice kdyby se věci nazývaly malými nebo velkými samy o sobě, nikdy by hora nenazvala se nízkou a zrno velkým. Podobně říkáme, že v dědině jest mnoho lidí, v Athenách málo, ač těchto jest několikrát více než oněch, nebo že v domě jest jich mnoho, v divadle málo, ač jich tu mnohem více. Dále, dvojloketnost, trojloketnost a vše podobné značí kolikost, velké nebo malé neznačí tak kolikost, jako spíše poměr; neboť velké i malé určuje se vzhledem k jinému. Je tedy zřejmo, že toto jsou pojmy vztažitě. Avšak, ať je klademe za kolikostné či neklademe, protivy nemají žádné; co totiž nelze pojímati samo o sobě, nýbrž jen poměrně, kterak by se tomu mohla přisuzovati nějaká protiva? A i kdyby velké a malé bylo si protivou, pak by následovalo, že totéž obsahuje v sobě zároveň protivy a že ono dvoji jest protivou sobě samému. Vždyť přihází se někdy, že totéž jest velké i malé zároveň; je totiž vzhledem k tomuhle malým, a totéž vzhledem k jinému velkým. Následovalo by tedy, že totéž je v též době velké i malé, tedy že obsahuje zároveň protivy. Avšak nic tuším [6a] protiv zároveň nepřipouští, jako jest u podstaty; tato sice protivy připouští, ale jistě není zároveň nemocná i zdravá. Ale nic také není zároveň bílé i černé. A ani nic jiného není, co by protivy zároveň připouštělo. Také by odtud následovalo, že něco jest protivou sobě samému. Jest-li totiž velké protivou malého a totéž by

bylo zároveň velké i malé, bylo by to sobě samému protivou. Avšak není možno, aby něco bylo protivou sobě samému. Není tedy velké protivou malého ani mnohost protivou mála. I kdyby tedy se to nazvalo ne vztahem nýbrž kolikostí, není tu žádné protivy.

Protiva kolikosti zdá se býti hlavně u prostoru. Hořejšek totiž kladou za protivu dolejška, zovouce místo ve středu dolním, jelikož střed má největší vzdálenost od hranic světa. Odtud pak očividně se též odvozuje výměr ostatních protiv; co totiž v témže druhu nejvíce od sebe vzdáleno, to zove se protivou.

Nezdá se však, že by určitá kolikost, na př. dvouloketnost, připouštěla vyšší nebo nižší stupeň; není jedno více dvouloketné než druhé. Ani u čísla ne; na př. nejsou tři o nic více třemi než pět, ani pět ne více než tři. Ani o čase neříká se, že by byl více časem než jiný. A vůbec u ničeho, co tu zmíněno, nemluví se o více nebo méně. Tedy nepřipouští ani určitá kolikost vyššího nebo nižšího stupně.

Nejvlastnějším jest kolikosti to, že se u ní mluví o rovnosti či nerovnosti. Každá ze zmíněných veličin totiž nazývá se stejnou či nestejnou; tak zove se těleso stejným či nestejným, tak i doba zove se stejnou či nestejnou. A podobně i vše ostatní, co tu zmíněno, zove se rovným či nerovným. Ostatní však, co není veličinou, nikterak nezove se rovným či nerovným; tak na př. jakost nikterak nezove se rovnou či nerovnou, nýbrž podobnou, a bělost rovněž nezove se rovnou či nerovnou¹⁾, nýbrž podobnou. Je tedy kolikosti nejvlastnějším to, že se o ní mluví jakožto o rovném či nerovném.

Hlava 7.

Vztah.

[6a36] Vztažitým zove se vše takové, cokoliv se, čím samo jest, vypovídá jakožto jsoucí něčeho jiného²⁾ anebo nějak

¹⁾ t. j. ve významu kolikostním, ačkoli podobnost její může míti různé stupně.

²⁾ Výměr tento (ὅσα αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἐτέρου εἶναι λέγεται) nazýván u scholastiků definitio Platonis a připomíná skutečně slova Sofist. 255 D

jinak vzhledem k jinému; tak na př. větším zve se něco, pokud čím je vzhledem k jinému, jelikož nazývá se větším než něco jiného, a dvojitým zve se, co jím je, vzhledem k jinému, [6b] jelikož říká se, že toho dvakrát tolik než něčeho jiného. Podobně má se věc se vším ostatním toho druhu.

Ku vztažitému náležejí také pojmy jako mění, jakost, počitek, znalost, poloha. Neboť všechno toto vypovídá se, čím ono samo jest, jako k jinému příslušné, a ne jako něco jiného: mění totiž vypovídá se jako mění něčeho, znalost jako znalost něčeho, poloha jako poloha něčeho atd. Vztažité tedy jest, cokoliv se, čím samo jest, vypovídá jako jsoucí něčeho jiného nebo nějak jinak vzhledem k jinému, jako na př. hora zve se vysokou vzhledem k jiné; vztažitě tedy zve se hora vysokou. Též podobné zve se něčemu podobným, a vše ostatní toho druhu vypovídá se taktéž vztažitě. Také ležení, stání a sedění jsou jakési polohy, a poloha náleží ke vztahům; ulehnutí vstání a usednutí samo není polohou, ale zve se tak odvozeně dle zmíněných poloh.

(ἐπίπου τοῦτο ὡς πρὸς ἄλλου). Platí především o vztazích t. ř. praedikamentních (relatio secundum esse) t. j. jak ve scholastice říkáno, o vztazích mezi takovými pojmy, quorum totum esse est ad aliud se habere, na př. otcovství, podobnost atd. Jiné jsou t. ř. vztahy transcendenty (rel. secundum dici), které značí vnitřnou věcnou závislost mezi pojmy jinak samostatně myslitelnými, které tedy netvoří, nýbrž předpokládají bytnost a pojem věci, o nichž se vypovídají; takový je vztah na př. mezi duší a tělem, mohoucností a skutečností, schopností a předmětem jejím atd. Pojem jejich vztahovým vzhledem se nevyčerpává jako u vztahů praedikamentních, kde vztažitý pojem na př. otec přímo značí jen poměr otcovský, nic víc a nic méně.

Aristoteles nerozlišuje v rozborech svých (srv. i Met. IV. 15) těchto dvojích vztahů i naráží tak v nesnadné otázce této na nepřekonatelné obtíže. Zde v Kategoriích postupem onen výměr popravuje, ale i tak ho nechává omezeným na třídu vztahů vlastních, nevěda si proto s některými vztažitými pojmy rady; přidavek k onomu výměru: «anebo (vypovídá se) nějak jinak vzhledem k jinému» obsahuje sice jaksi všechny možné vztahy, neurčuje však zase přesněji různé povahy vztažných pojmů. Scholastika při výkladech nauky křesťanské (o Trojici, stvoření, společenském řádě a j.) pojem vztahu na základě aristotelském vytříbila. Stežejná věta světového názoru jejího právě tento pojem připomíná: Unumquodque in rebus naturalibus, quod secundum naturam hoc ipsum quod est, alterius est, principalius et magis inclinatur in id, cuius est, quam in seipsum (Thom. S. Th. 1 q 60 a 5 c.)

U vztahů vyskytuje se také protiva; tak na př. etnost jest protivou špatnosti -- obojí náleží ke vztahům -- znalost protivou neznalosti. Ale u všech vztahů protivy nebývá; dvojité totiž ani trojnásobné ani co jiného takového žádné protivy nemá.

Vztažité zdá se dále připouštěti také s t u p n ě; mluvívat se o větší a menší podobnosti a nepodobnosti, o větší a menší rovnosti, obojí pak náleží ke vztahům; neboť podobné zове se podobným něčemu, nepodobné nepodobným něčemu. Avšak ne všechno vztažité připouští stupně; neboť o dvojitém a ničem takovém neříká se, že jest více a méně dvojité.

Všechno vztažité vypovídá se v z á j e m n ě; tak na př. sluha zове se sluhou pánovým a pán pánem sluhovým, dvojité dvojitým své polovice a polovice polovicí dvojitého, větší větším menšího a menší menším většího. Podobně jest i v ostatním, jen že někdy nastupuje rozdíl ve výraze; tak na př. vědomost jest vědomostí věditelného a věditelné jest věditelné vědomostí, počitek jest počitkem čítného a čítné jest čítné počitkem. Avšak někdy vzájemnosti té, jak se zdá, není, totiž neudá-li se přesně to, k čemu se druhé vztahuje, a udá-li se nepřesně, na př. řekne-li se: křídlo ptáka, nelze naopak říci: pták křídla. [7a] Prvý totiž výraz, křídlo ptáka, není přesný: neboť křídlo nepraví se býti jeho, pokud jest ptákem, nýbrž pokud jest okřídlen; jsouť křídla též u mnohého jiného, co není ptákem. Jest-li tedy výraz přesný, možno jej obrátiti, na př.: křídlo je křídlem okřídleného — okřídlené jest okřídleno křídlem. Někdy snad i nutno název utvořiti, není-li ustáleného názvu pro to, co vlastně má býti vyjádřeno, na př. řekne-li se: kormidlo lodě, není to výraz přesný; neboť ne pokud jest loď, kormidlo praví se býti jejím, any jsou též lodě nemající kormidla. Proto zde vzájemnosti není; loď totiž nezове se lodí kormidla. Ale snad by výraz byl přesnější, kdyby se řeklo: kormidlo jest kormidlem okormidleného, nebo tak nějak; není zde totiž ustáleného názvu. Ale jest-li výraz přesný, pak jej možno zaměnit: okormidlené jest okormidleno kormidlem. Podobně je také jinde: hlava na př. přesněji by se přisuzovala hlavatému nežli živočichovi; má

totiž hlavu ne jako živočich, ani mnozí živočichové hlavy nemají. Kde tedy není ustálených názvů, tu možno je nejsnáze najítí tak, že se od jednoho odvodí také pro to, co mu je souvztažné, jako ve zmíněných příkladech okřídlené od křídla, okormidlené od kormidla. Všechno vztažité tedy, přesně-li se označí, vypovídá se vzhledem k něčemu, co lze s ním zaměnití, kdežto uvede-li se ve vztah k něčemu nahodilému a ne k samému tomu, co se takto vypovídá, záměna není možná. Myslím totiž tak, že ani tam, kde se zřejmě mluví o souvztažném a i ustálené názvy pro to jsou, není záměna možná, uvede-li se ve vztah něco nahodilého a ne to, co se vypovídá, na př. označí-li se sluha za sluhu ne pánova, nýbrž člověkovu nebo dvojnožcovu nebo tak nějak. Dále označí-li se přesně to, k čemu se něco ve vztah uvádí, odezírajíc ode všeho ostatního, co s tím souvisí, a ponechajíc jen toho, vzhledem k čemu ono přesně jako souvztažné označeno, bude vždycky vztah vysloven; na př. uvede-li se sluha ve vztah k pánovi, odezírajíc ode všech ostatních případků pánových, na př. že je dvounohý nebo vědyschopný nebo člověk, a ponechajíc jen toho, že jest pánem, vždycky bude sluha jmenován v tomto vztahu, neboť sluha zove se sluhou pánovým. [7b] Neoznačí-li se však přesně to, k čemu se něco ve vztah uvádí, odezírajíc totiž ode všeho ostatního, a ponechajíc jen toho, vzhledem k čemu ono přesně jako souvztažné označeno, nebude vztah vyjádřen. Řekněme totiž: sluha člověka, nebo: křídlo ptáka, a odmysleme si od člověka, že jest pánem, pak již nebude tu vyjádřen vztah mezi sluhou a člověkem, neboť není-li pána, není ani sluhy. Podobně odmysleme si od ptáka, že jest okřídlen: pak už nebude křídlo něčím vztažitým, neboť není-li okřídlenec, není ani něčího křídla. Nutno tedy udávati, k čemu se co přesně vztahuje. Jest-li pak tu jaký ustálený název, jest označení to snadné; pak-li není, nutno asi název utvořiti. Při takovém označování pak je zřejmo, že všechno vztažité vypovídá se navzájem.

Dále, vztažité zlá se přirozeně býti současné, a většinou je to pravda. Dvojitě zajisté je zároveň s polovicí, a jest-li polovice, pak jest i dvojitě, jest-li pán, jest i sluha

a jest-li sluha, jest i pán, a tak i v ostatním. Též se to n a v z á j e m r u š í : není-li totiž dvojitého, není ani polovice, a není-li polovice, není ani dvojitého; taktéž jest i s ostatním podobným. Ale ne u všeho vztažitého zdá se býti pravda, že přirozeně je současné, neboť věditelné zdá se býti dříve než vědomost. Vůbec totiž nabýváme vědomostí o věcech již jsoucích; u málokterých nebo snad u žádné nevidíme vědomost vznikatí zároveň s věditelným. Kromě toho přestalo-li věditelné, přestává také vědomost, kdežto s vědomostí nepřestává věditelné; není-li totiž věditelného, není ani vědomosti (sic by to byla vědomost o ničem), kdežto není-li vědomosti, věditelné může zcela dobře býti; tak na př. čtvercovost kruhu ač jest-li věditelná, jest věditelná i když vědomosti o ní vůbec není. Dále, zničen-li živočich, nebude vědomosti, kdežto toho věditelného může zůstatí mnoho. Podobně má se věc i co do počitků. Čitné zajisté zdá se býti dříve než počitek. Přestalo-li čitné, přestává spolu i počitek, kdežto s počitkem nepřestává čitné. Počitky totiž dějí se na těle a v těle, a když čitné přestalo, [8a] přestává i tělo (neboť i tělo náleží k čitnému), a když není těla, přestává i počitek, tak že s čitným přestává i počitek. S počitkem naopak čitné spolu nepřestává; přestává-li totiž živočich, přestává i počitek, čitné však zůstává, na př. tělo, teplo, sladké, hořké a vše ostatní, co je čitné. Dále, počitek vzniká zároveň s čivostí, neboť zároveň se živočichem vzniká i počitek, kdežto čitné je dříve nežli živočich nebo počitek; oheň totiž i voda a j., z čeho živočich sestává, je také dříve, než vůbec jest živočich nebo počitek, tak že čitné jeví se býti dříve než počitek.

Jest pak otázka, nenáleží-li, jak se zdá, ke vztažitému žádná p o d s t a t a či jest-li to u některých druhotných podstat možno. U p r v o t n ý c h podstat totiž toho jistě není; neboť ani celky ani části nezovou se vztažitými. Ani o určitém člověku neříká se: tenhle člověk něčeho, ani o určitém volu neříká se: tenhle vůl něčeho. Podobně jest i s částmi; o určité ruce totiž neříká se: tahle ruka něčeho, nýbrž něčí ruka, o určité hlavě neříká se: tahle hlava něčeho, nýbrž

něčí hlava.¹⁾ Podobně jest i u podstat druhotných, aspoň většinou: tak na př. o člověku vůbec neříká se: člověk něčeho, o volu: vůl něčeho, o dříví: dříví něčeho, nýbrž něčím majetkem se zове. U takových pojmů je tedy zřejmo, že nejsou vztažitě, kdežto u některých druhotných podstat je to pochybno: tak na př. hlava zове se něčí hlavou, ruka zове se něčí rukou atd., tak že pojmy ty zdály by se vztažitými. Jest-li tedy onen výměr vztažitého dostatečný, jest buď velmi nesnadno neb docela nemožno dokázati, že žádná podstata nenáleží ke vztažitému; pakli není dostatečný, značí-li totiž vztažitě spíše to, jehož bytostí jest býti v nějakém poměru k něčemu²⁾, pak bylo by snad možno něco o tom zjistiti. Dřívější výměr sice hodí se na všechno vztažitě, avšak když se něco, čím samo jest, vypovídá jako jsoucí jiného, není to totéž jako pojem vztažitého vůbec.³⁾ Z toho pak vysvítá, že zná-li kdo určitě něco vztažitého, bude určitě znáti také to, k čemu se ono vztahuje. Je to také zřejmo z těch pojmů samých. Kdo totiž zná o něčem, že je to vztažitě, a býti vztažitým je totéž jako býti [8b] k něčemu v nějakém

1) t. j. pojem ruky a hlavy je prý vztažitý, pokud máme na mysli jejího majetníkem. Vztah počítá Ar. mezi případy, tak že by měla bezpředmětnou být otázka, jest-li také nějaká podstata vztahem. Avšak i denní mluva vede k pochybnostem, ne sice o tom, může-li podstata být vztahem, nýbrž o tom, jest-li onen výměr a pojem vztahu správná. A tu se ukazuje jednak příliš velkým, jednak poněkud neurčitým, jak viděti také na příkladech A—em zde uvedených. Člověk ani jednotlivý ani pojmový jako samostatná bytost (skutečná nebo myšlená) neobsahuje sám o sobě vztahu k někomu nebo něčemu jinému; vůl taktéž ne. Ale již příklady ruka nebo hlava ukazují pojmy vztažené — každá hlava neb ruka, ačkoliv jako těle-o jest samostatná, jako hlava a ruka jest ve vztahu (transcendentním) ke svému tělu, neboť nejsou to prostě kolikostné části nějakého tělesa, nýbrž části ke svému tělu příslušné, tedy není to pouze poměr k majetníku. Ostatně Ar. sám ihned se opravuje a výměr svůj určitěji vyjadřuje, neboť onen první, dle něhož ve vztahu co čím jest vypovídá se jako jsoucí něčeho jiného, jako příslušné k jinému a pod., ačkoliv u každého vztahu nějak se osvědčuje, přece vlastního pojmu jeho nevystihuje. Ostatně bez tautologií nesnadno se tu obejiti.

²⁾ Op avený výměr praedikamentního vztahu: εἴτι καὶ πρὸς τι, οὐδ το σὺν τι καὶ τὸν εἴτι τὸ πρὸς τι πῶς εἶναι.

³⁾ Zde rozliší vztahu praedikamentního a transcendentního poněkud naznačen, ale dále nesledován.

oměru, zná také to, k čemu ono jest v nějakém poměru; neboť nezná-li vůbec toho, k čemu ono jest v nějakém poměru, nebude ani věděti, zda-li jest k něčemu v nějakém poměru. Také v jednotlivých případech se to ukazuje; tak na př. kdo určitě ví, že tohle je dvojité, ví také určitě, čeho je zdvojením, neboť neví-li, čeho určitého zdvojením to jest, neví ani, že to zdvojením vůbec jest. Podobně ví-li, že tohle je pěknější, nutně ví proto také hned učitě, nad co je to pěknější. A nejenom neurčitě bude věděti, že je to pěknější než něco škaredšího; sice by to byl jen domysl, nikoli vědomost, jelikož by pak nevěděl přesně, že je to pěknější než něco škaredšího. Vždyť kdyby náhoda tomu chtěla, mohlo by nic škaredšího nebýti. Je tedy zřejmo, že ví-li kdo určitě něco vztažitěho, nutně ví určitě také to, k čemu se ono vztahuje. Hlavu však, ruku a podobné, vesměs to podstaty, lze určitě znáti, co jsou, a přece netřeba znáti toho, k čemu se vztahují; možno totiž přes to nevědět, či to hlava nebo či to ruka. Nejsou to tedy asi pojmy vztažité. Nejsou-li to však pojmy vztažité, pak možno snad právem říci, že žádná podstata nenáleží mezi pojmy vztažité. Jistě však nesnadno o takových věcech, aniž byly častěji uvažovány, rychle rozhodovati, ač není zase bez užitku pochybnosti o nich jednotlivě probrati.

Hlava 8.

Jakost.

[8b25] Jakostí zovou to, dle čeho se co nazývá nějakým. Náleží pak jakost k přívlastkům, jež se rozmanitě vypovídají. Jeden druh jakosti budiž nazván vlastností a stavem.¹⁾ Liší se vlastnost od stavu, že ona jest mnohem delší a stálejší. Takovými jsou vědomosti a ctnosti; vědomost, i když člověk vědění toho nabyt jen prostředně, očividně jest cosi stálého a nesnadno změnného, leda že by nastala nějaká veliká změna od choroby nebo něčeho takového. Podobně ani ctnost, na př. spravedlivost, rozvážnost a pod., není tuším tak snadno změnná

¹⁾ ἕξις — διαθεσις (habitus — dispositio), výrazy a pojmy, z nichž obzvlášť prý ve scholastické psychologii stal se významným. U Ar., zvlášť na tomto místě, význam jejich kolísá; českých docela přiléhavých výrazů není.

a pomíjivá. Stavů pak zove se, co je snadno změnné a rychle mívivé, na př. teplo, chlad, nemoc, zdraví a pod.; dle nich totiž člověku nějak jest, ale snadno jest mu zase jinak, když rozehrátý se ochladí nebo zdravý onemocní [9a] anebo v jiných podobných případech, pokud něco takového prodlením času samo se nezakoření a nestane se nevyléčitelným nebo velmi těžko změnitelným, tak že možno to již nazývati vlastností. Je zřejmo, že vlastnostmi zovou se ty, které jsou trvalejší a těžko měnitelné; o těch zajisté, kteří vědomostí zcela neovládají, jsouce v nich nedosti pevní, neříká se, že tyto jsou jim vlastností, byť se o ně nějak, více nebo méně zajímali. Liší se tedy vlastnost od stavu tím, že tento je nestálý, ona pak trvalejší a stálější. Jsou pak vlastnosti také stavy, kdežto stavy nejsou nutně vlastnostmi; kdo totiž má vlastnosti ten je dle nich také nějak rozpoložen, kdo však jest nějak rozpoložen, nemá proto ještě té vlastnosti.

Druhý způsob jakosti je ten, dle něhož mluvíme o pěstnících nebo běhounech, zdravých nebo nemocných, vůbec, kde se mluví o přirozené mohoucnosti neb nemohoucnosti. Neboť v takových případech mluvíme o jakosti ne pro nějakou rozpoloženost, nýbrž proto, že je tu přirozená mohoucnost neb nemohoucnost něco snadno vykonati nebo nie netrpěti, jako pěstníci nebo běhouni zovou se jimi ne proto, že jsou tak nějak rozpoloženi, nýbrž že mají přirozenou mohoucnost něco snadno vykonati, zdraví zovou se tak proto, že mají přirozenou mohoucnost netrpěti snadno každou nahodilostí, nemocní pak, že nemají přirozené mohoucnosti, každou nahodilostí netrpěti. Podobně je s tvrdým a měkkým: tvrdé zove se tak, že má mohoucnost nebyti snadno rozdělení, měkké, že takové mohoucnosti nemá.

Třetí způsob jakosti jsou jakosti trpné a trpné stavy. Jsou to takové, jako na př. sladkost, hořkost, kyselost a vše jim příbuzné, dále teplo a chlad, bělost a čern. Že jsou to jakosti, jest na biledni: neboť podle nich nazývá, co je má, nějakým, na př. med nazývá se sladkým, že má sladkost, tělo bílým, že má bělost; podobně je také s ostatním. Trpné jakosti zovou se tak ne proto, že nositelé těchto jakostí

[9b] něco utrpěli; vždyť med nezove se proto sladkým, že něco utrpěl, a to ostatní taktéž ne. Podobně teplo a chlad zovou se trpnými jakostmi ne proto, jakoby to, co je má, něco bylo utrpělo, nýbrž proto se zovou jakostmi trpnými, že jmenované jakosti jsou s to, by ve smyslech způsobily trpnost; sladkost totiž působí jakousi trpnost v chuti, teplo ve hmatě, a ostatní podobně. Bělost, tmavost a ostatní barvy však zovou se jakostmi trpnými ne stejným způsobem jako ty zmíněné, nýbrž odtud, že z trpného účinu vznikly. Že z trpných dojmů vznikají mnohé změny barev, jest nábílední: zastyděvší se zčervená, ulekší se zbledne atd. Když tedy někdo v ústrojí svém následkem nějakých přírodních okolností něco takového zakusil, bude zajisté také mítí onu příslušnou barvu; neboť tentýž stav, jaký nastal v těle nyní při zastydění, může také nastoupiti v tělesné soustavě vůbec, tak že přirozeně vznikne také podobná barva.¹⁾ Takové tedy známky, pokud mají původ v nějakých neodstranitelných a trvalých dojmech, zovou se jakostmi trpnými. Ať se totiž bledost nebo tmavost utvořila v přirozené soustavě, zove se jakostí (neboť podle ní zoveme se nějakými), anebo ať se tatáž bělost nebo tmavost dostavila následkem dlouhé nemoci neb horka, tak že nesnadno mizí, ba i doživotně zůstává, i ta se zove jakostí; neboť i podle ní zoveme se nějakými. Co však vzniká z příčin snadno odkliditelných a rychle mizících, zove se stavem, nikoliv jakostí;²⁾ neboť podle toho se nějakými nezoveme. Vždyť ani o tom, kdo studem se začervená, neřekne se, že je červenolící, ani o tom, kdo strachem zbledne, že je bledolící, nýbrž že je nějak vzrušen. Proto zove se to stavem, nikoliv jakostí. Podobně se mluví o trpných jakostech a stavech také v duši. Co totiž hned od narození z nějakých těžko odstranitelných poruch vzniklo, zove se jakostí, na př. [10a] šílenství, zlobivost a pod., neboť podle toho zovou se lidé nějakými, zlobivými, ší-

¹⁾ Smysl nejasného místa snad jest: jako při zastydění neb leku se ukáže barva červená nebo bílá, tak stálá červen nebo bledost poukazuje na trvalé příčiny toho druhu v ústrojí.

²⁾ proti hořejšímu rozdělení; nelze tu tedy stanoviti přesných názvů, nýbrž nutno spokojiti se popisem dle obvyklé mluvy.

lenými. Podobně i všechny výstřednosti, které nejsou od přirozenosti, nýbrž nějakými jinými okolnostmi staly se těžko odstranitelnými, ba vůbec nevykořenitelnými, i takové zovou se jakostmi; neboť podle nich zovou se lidé nějakými. Co však vzniká z příčin brzy pomíjejících, zove se stavem, na př. dohněvá-li se zlobený; neboť kdo v takovém stavu je dohněván, nezove se ještě zlobivým, nýbrž jen vzrušeným. To tedy zove se stavem, nikoliv jakostí.

Čtvrtý způsob jakosti jest podoba a každému příslušný tvar, kromě toho pak také přímota a křivota a co tomu podobno. Dle všeho toho zajisté zove se něco nějakým: trojúhelné nebo čtveruhelné totiž a přímé nebo křivé zove se tak nějakým. I dle tvaru zove se všechno nějakým. Za to řídké a husté nebo drsné a hladké zdálo by se naznačovati sice též jakost, ale pravděpodobně nenáleží to do rozboru jakostí, neboť vyjadřuje tuším spíše jaksi polohu částí: husté je to tím, že části jsou blízko sebe, řídké tím, že jsou od sebe, hladké tím, že části leží jaksi v přímce, drsné tím, že některé vyčnívají, některé ustupují.

Snad našel by se ještě i nějaký jiný způsob jakosti, ale nejčastěji uváděné jsou tyto.

Co tedy zde uvedeno, jsou jakosti; nějaké je to, co podle nich odvozeně neb jakkoliv jinak po nich se jmenuje. U většiny, ba skoro u všech jsou to názvy odvozené, na př. bílý od bělosti, jazykozpytec od jazykozpytu, spravedlivý od spravedlivosti a j. p. U některých však, jelikož jméno jakosti není ustáleno, nelze odtud jména odvoditi; tak na př. název běhouna nebo pěstitka od tělesné schopnosti své tak jmenovaného neodvozuje se od žádné jakosti, [10b] neboť schopnosti, dle nichž oni se nějakými zovou, nemají ustálených jmen, jako nauky, dle nichž pěstitci nebo zápasníci ve svém poměru k nim se zovou; pěstitvím totiž nebo zápasnictvím zove se nauka, po ní pak odvozeně provozovatelé zovou se takovými. Někdy však, i když ustálený název jest, nejmenuje se příslušník jménem odtud odvozeným, na př. hodný dle ctnosti¹⁾;

¹⁾ σπουδαῖος — ἀρετή.

maje ctnost se zove hodným, avšak ne názvem od ctnosti odvozeným. Ale to nebývá často. Nějakým tedy bývá něco nazýváno odvozeně dle uvedených jakostí aneb nějak jinak po nich.

Jsou pak u jakostí také protivy, na př. spravedlivost proti nespravedlivosti, bělost proti černi atd., a také v tom, co podle nich přezváno, na př. spravedlivé proti nespravedlivému, bílé proti černému. Ale není tomu tak u všech; červená totiž nebo bílá a podobné barvy nemají protivy, ačkoli jsou jakostmi.¹⁾

Dále, jest-li jedna z protiv jakostí, jest jí též druhá. Je to zřejmo, probíráme-li ostatní kategorie: jest-li na př. spravedlivost protivou nespravedlivosti a spravedlivost jakostí, jest i nespravedlivost jakostí, neboť žádná z ostatních kategorií se na nespravedlivost nehodí, ani kolikost ani vztah, ani místo, vůbec nic takového, než jen jakost. Podobně jest i s ostatními protivami v jakostech.

Jakostí také připouštějí stupně. Něco totiž nazývá se bělším nebo méně bílým než jiné, něco spravedlivějším než jiné. A jakost sama připouští vzrůst; co totiž jest bílé, může se státi ještě bělším. Ale není tak u všech, nýbrž jen u většiny. Možno totiž pochybovati, mluví-li se o větší nebo menší spravedlivosti než jest jiná, a podobně též u ostatních vlastností. Někteří totiž to popírají; praví, že vůbec nelze říkati, že jedna spravedlivost nebo zdravota jest větší nebo menší než jiná, leda že někdo má méně zdraví než jiný nebo méně spravedlivosti [11a] než jiný, a podobně co do mluvoznalství a ostatních vlastností. Ale pak tedy aspoň to, co dle nich nějakým pojmenováno, připouští vyšší nebo nižší stupeň; zovet se jeden mluvy znalejší, zdravější a spravedlivější než druhý, a v ostatním tolikéž. Trojúhelné však a čtverúhelné ani který jiný tvar nepřipouští stupňův. Neboť v čemkoliv obsažen pojem trojúhelníka nebo kruhu, to jest vesměs stejně trojúhelné neb okrouhlé, a v čem neobsažen, o tom se neřekne, že jest jím více než jiné; čtverec zajisté není o nic

¹⁾ kdežto černé se pokládá ze zápor, tedy protivu bílého.

více kruhem než obdélník, jelikož žádný z nich neobsahuje pojem kruhu. Vůbec, není-li v obou předmětech stejného pojmu, nemluví se u nich o stupni. Ne všechny jakosti tedy připouštějí stupňů.

V uvedeném tedy není nic jen jakosti zvláštního. Ale podobnost a nepodobnost jen dle jakosti se vypovídá; jedno druhému zajisté není dle ničeho jiného podobno než pokud jest nějaké. Je tedy jakosti zvláštním to, že dle ní se mluví o podobném a nepodobném.

Nesmí však másti možná námitka, že jednajíce o jakosti započítáváme sem mnohé ze vztahů; vlastnosti totiž a stavy kladli jsme mezi vztahy. Skoro u všeho takového druhu arcit kladou se mezi vztahy, jednotliviny však nikoli. Znalost na př., jakožto druh, vypovídá se, čím sama jest, jako příslušná k jinému (zoveť se znalostí něčeho), kdežto jednotlivosti, čím samy jsou, nevypovídají se jako příslušné k jinému; tak mluvoznalství nezove se mluvoznalstvím něčeho ani hudebnictví hudebnictvím něčeho. Jednotlivosti tedy nenáleží mezi vztahy. Ale nějakými se zoveme podle jednotlivostí, jelikož je také máme; znalými zajisté zoveme se dle toho, pokud máme některou z jednotlivých znalostí. Jsou ony tedy asi také jakostmi, ty jednotlivé, dle nichž také nějakými se zoveme; ty však nenáleží mezi vztahy. Ostatně kdyby snad něco značilo vztah i jakost, nebylo by nikterak nesprávnno, počítati je do obojí třídy.

Hlava 9.

Činnost, trpnost a ostatní kategorie.

[11b] Také činnost a trpnost připouští protivy a stupně: oteplování jest protívou chlazení, oteplování se protívou chlazení se, radování se protívou rmoucení se; připouštějí se tu tedy protivy. A také stupně: oteplovati zajisté lze více a méně, oteplovati se lze více a méně; činnost i trpnost připouští tedy stupně.

O tom tedy budiž tolik pověděno. Též o leženi zmíněno u vztahů, že se názvy jeho odvozují z poloh. O ostatních kategoriích, č a s u, m í s t a a m ě n í, jelikož jsou zřejmé,

nedodáváme nic leč co na začátku řečeno, že totiž mění znamená býti obut, ozbrojen, místo na př. býti v Lykeiu atd., jak nahoře o tom poznamenáno.

Hlava 10.

O protikladech.¹⁾

[11b15] O stanovených kategoriích dostačíž pověděné. Dále třeba promluvit o protikladech²⁾, kolikerym způsobem proti sobě bývají. Klade se jedno proti druhému čtverým způsobem: jako v z t a ž i t é, jako p r o t i v a, jako z b a v e n o s t a m ě n í, jako k l a d a z á p o r. Jednotlivě mají se pojmy také naproti sobě, zkrátka řečeno, buď jako vztažité, na př. jako dvojité naproti polovici, neb jako protivy, na př. špatné naproti dobrému, neb jako pojmy zakládající se na zbavenosti a mění, na př. slepota a zrak, neb jako klad a zápor, na př. sedí — nesedí.

Cokoliv tedy jest si protilehlé jakožto vztažité, vypovídá se, čím samo jest o protikladu aneb nějak jinak vzhledem k němu; tak na př. dvojité, čím samo jest, vypovídá se jakožto zdvojení jiného, neboť je zdvojením něčeho. Také vědomost má se naproti věditelnému jako něco vztažitého, i vypovídá se vědomost, čím sama jest, vzhledem k věditelnému. A věditelné, čím samo jest, vypovídá se o svém protikladě, o vědomosti, neboť věditelné vypovídá se jakožto něčemu věditelné, totiž vědomosti.

Cokoliv tedy jest si protilehlé jakožto vztažité, vypovídá se, čím samo jest, jakožto příslušné k jinému anebo jakkoli ve vzájemném poměru.

¹⁾ Odtud až do konce spisku projednána t. ř. postpraedicamenta, pojmy, které v předchozích rozborech častěji zmíněny a nyní poněkud zevrubněji jsou probírány. Jak již v úvodě řečeno, neliší se tato část myšlenkami nebo slohem od předchozí, tak že co do pravosti netřeba ji posuzovati jinak než tuto. Že nevěleučena v soustavný postup, jenž ve hl. 9 stručnou poznámkou o šesti ostatních kategoriích náhle ukončen, a jeví se tedy jako exkursivní přídavek, není u Ar. nic neobyčejného.

²⁾ ἑντιθέμενον (oppositum) zove se člen vztahu, tedy i na př. i předmět schopnosti nebo činnosti a naopak (subiectum — terminus); zde přeloženo: protiklad (ačkoli toto znamená též ἐντιθέμενον), významem nejbližší by byl asi výraz: protějšek, ale toho slova užívá se jinak ἐναντίον (contrarium nebo contradictorium) protiva neb opak.

Co však se má k sobě jako protivy, nevypovídá se, čím samo jest, nikterak jako souvztažné, nýbrž jako navzájem protivné; dobré zajisté nezove se dobrem špatného, nýbrž jeho protivou, ani bílé bílým černého, nýbrž jeho protivou. Tyto protiklady jsou tedy od sebe rozdílné.

Které protivy pak jsou takové. [12a] že v tom, v čem přirozeně jsou, aneb o čem se vypovídají, jedna z nich nezbytně se nalezá, mezi těmi není nic u p r o s t ř e d. Kde však není nutně ani jedna ani druhá, tam vždycky jest něco uprostřed. Tak na př. v těle živočichově jest přirozeně choroba a zdraví, i jest v těle živočicha nutně jedno z obou, buď choroba nebo zdraví. Licha a suda vypovídá se o čísle, i jest v čísle nutně jedna z obou, buď licha neb suda. I není mezi nimi nic uprostřed, ani mezi chorobou a zdravím, ani mezi lichou a sudou. Kde však nic z obojího se nutně nenalezá, mezi tím jest něco uprostřed; tak na př. bělost a čern přirozeně na těle bývá, ale žádná z nich není tělu nutná, neboť není každé bílé nebo černé. Také špatnost a dobrota vypovídá se o člověku i o mnohém jiném, avšak žádná z nich není v tom, o čem snad se vypovídá, nutně; neníť všechno buďto špatné nebo dobré. Mezi tím tedy jest něco uprostřed, jako na př. mezi bílým a černým šedé, bledé a jiné barvy, mezi špatným a dobrým něco, co není ani špatné ani dobré.

Někdy pro tyto mezičleny jsou ustálené názvy, na př. mezi bílým a černým šedé, bledé a jiné barvy; někdy však mezičlenu toho nelze označiti určitým jménem, i vyjadřuje se pak zápořem obojí protivy, na př. ani dobré ani špatné, ani spravedlivé ani nespravedlivé.¹⁾

Z b a v e n o s t a v l a s t n í c t v í²⁾ se vypovídá o témž, na př. zrak i slepota o oku, tedy, povšechně řečeno, čemu vlastnictví jest přirozeno, o tom se vypovídá obojí. Zbaveným něčeho pak zoveme vše to, co nějaké vlastnosti je schopno, v tom případě, není-li jí tam, kde přirozeně bývá a kdy tam

¹⁾ tedy nelišné, indifferens; tento výraz (ἀδιάφορος) vyskytuje se u Ar. pouze ve smyslu logickofysikálním (nedílné, nerozeznatelné a pod.), do ethiky zavedli jej Stoikové (u Cicérona: res mediae).

²⁾ στέρησις — ἔστις privatio --- habitus.

bývá. Bezzubým zajisté zoveme ne to, co vůbec nemá zubův, a slepým ne to, co vůbec nemá zraku, nýbrž to, co ho nemá, ač přirozeně jej mívá; něco totiž od přirozenosti zraku ani zubů nemá, a přece nezove se bezzubým nebo slepým. Zbavenu býti a míti vlastnost není však totéž co zbavenost a vlastnictví. Vlastností totiž je zrak, zbaveností slepota; míti zrak není však zrakem, býti slepým není slepotou. Jakousi zbaveností slepota sice jest, ale býti slepým jest býti zraku zbaven, nikoli zbaveností. Kdyby slepota byla totéž jako býti slepý, vypovídalo by se oboje o témž; avšak říká se sice, že člověk je slepý, [12b] nikoli však že člověk je slepotou. Ale protiklad mezi zbavenu býti a míti nějakou vlastnost zdá se býti týž jako mezi zbaveností a měním, an způsob protikladu je týž; neboť jako jest protiklad mezi slepotou a zrakem, tak také mezi slepým býti a míti zrak.

Ani to, co spadá pod klad a zápor, není samo kladem a záporem; klad totiž jest kladný výrok, zápor jest záporný výrok, kdežto co pod klad a zápor spadá, výrokem není. Ale i o tomto říká se, že má se naproti sobě jako klad a zápor; neboť i zde je způsob protikladu týž. Jako totiž klad má se k záporu, na př. sedí — nesedí, tak má se k sobě také to, co pod oboje spadá, sedění a nesedění.

Že zbavenost a měni nemají se k sobě jako pojmy vztažité, jest nablédni; neboť z oněch nic nevypovídá se jako takové o protilehlém. Zrak zajisté není zrakem slepoty, aniž nějak jinak ve vztahu k ní se vypovídá; podobně pak ani slepota nezove se slepotou zraku, nýbrž slepota zove se zbaveností zraku, nezove se však slepotou zraku. Také se vztažité vesměs vypovídá naobrat, tak že by také slepota, kdyby byla něčím vztažitým, mohla se vypovídati naobrat s tím, k čemu by se ve vztah uváděla; ale nevypovídá se tak, neboť zrak nezove se zrakem slepoty.

Že pak ani to, co se rozumí zbaveností a měním, nemá se k sobě jako protiva, vysvítá z následujícího. Z protiv, mezi nimiž nic není uprostřed, jedna nutně nalezá se v tom, kde přirozeně bývají neb o čem se vypovídají; není totiž, jak praveno, nic uprostřed mezi těmi, ze kterých jedna nutně se

nalezá v podmětě jí schopném, jako jest na př. u zdraví a nemoci, u sudy a lichy. Kde však jest něco uprostřed, tam nepotřebuje po každé jedna z obou se nalezati; nepotřebuje zajisté býti bílý nebo černý ani teplý nebo studený podmět jinak toho schopný, neboť může tu býti něco středního. Nad to však i tam shledali jsme něco uprostřed, kde jedna z obou ve schopném podmětě býti nepotřebuje, vyjímaje ty, ve kterých přirozeně jedna se nalezá, jako na př. teplo v ohni, bělost ve sněhu. V těchto nutně jedna určitá se nalezá, a ne kterákoli dle náhody; nemůžeť oheň býti studený ani sníh černý. Tedy není nutno, [13a] aby v každém schopném podmětě nalezala se jedna z obou protiv, nýbrž jen v těch, ve kterých přirozeně jedna se nalezá, a v těch je tato jedna určitá, a ne kterákoli dle náhody.

U zbavenosti tedy a vlastnictví z obojího, co uvedeno, neplatí nic, neboť v podmětě jich schopném ona neb toto vždycky býti nepotřebuje: co totiž přirozeně nikterak zraku nemá, to nezove se ani slepým ani vidomým, i nenáleží to tedy k protivám takovým, mezi nimiž není nic uprostřed. Avšak ani ne k těm, kde jest něco uprostřed, neboť někdy některé z obou v podmětě toho schopném vyskytuje se nutně; má-li totiž něco přirozeně míti zrak, pak bude se nazývati buďto slepým nebo vidomým, a to nikoli výlučně jedno tak, druhé onak, nýbrž podle toho, jaké náhodou jest; není nutně právě toto slepé, druhé vidomé, nýbrž může se státi, že je buďto takové neb onaké, jak se udá. Za to z protiv, mezi nimiž jest něco uprostřed, nepotřebuje, jak praveno, každý podmět míti jednu z obou, nýbrž může ji míti jenom některý, jenž pak bude míti jen tu jednu určitou.

Je tedy zřejmo, že co se k sobě má jako zbavenost a vlastnictví, nemá se k sobě žádným z uvedených dvou způsobů jako protivy.¹⁾

1) Míti neb nemíti nějakou vlastnost neznamená — dle Ar. — ještě samo o sobě poměr protivy. V případech, kdy jest možno ještě něco třetího atd. . . , rozumí se to samo sebou. Ale i kdy jest jen dvoji možnost, na př. u živočicha zraku schopného vidění nebo slepota, není prý dán poměr protivy, jelikož není určeno, že právě tenhle živočich musí viděti nebo tenhle neviděti.

Dále možno jest u protiv, jest-li tu schopný podmět, aby v sebe vespolek přecházely, není-li totiž něčemu jen to jedno přirozeno, jako na př. ohni teplo; může zdravé onemocněti, bílé státi se černým, studené teplým, z dobrého může se státi špatné, ze špatného dobré. Špatný zajisté, veden jsa k lepším zaměstnáním a hovorům, může, snad aspoň poněkud, nakloniti se k polepšení. Jakmile jednou by i skrovný pokrok učinil, může ovšem buď dokonale se změniti neb aspoň velký pokrok učiniti; vždyť učinil-li na začátku i jen jakýkoli pokrok, stává se ke ctnosti vždy náchylnějším, i jest pravděpodobno, že učiní i větší pokrok. A bude-li se stále tak díti, přivede jej to docela k povaze opačné, leč by v tom bránil čas. U vlastnictví a zbavenosti však je vzájemný přechod nemožný. Z vlastnictví ku zbavenosti sice přechod se stává, ale ze zbavenosti k vlastnictví jest on nemožný. Ani slepý totiž opět neprohlédne, ani plešatý nenabude znova vlasův, ani bezzubému zuby nenarostou.

Co se má k sobě jako klad a zápor, [13b] to zřejmě žádným z uvedených způsobů není si protivou; jen u toho totiž nutně jedno jest pravdivé, druhé mylné. Ani u protiv zajisté není nutně jedno pravdivé, druhé mylné, ani u vztahův, ani u vlastnictví a zbavenosti. Na př. zdraví a nemoc jsou protivy, a žádná z nich není pravdivá nebo mylná. Podobně také dvojité a polovice stojí proti sobě jako vztahité, a žádné z nich není pravdivé nebo mylné. Ani u zbavenosti nebo vlastnictví, jako jest na př. zrak nebo slepota, toho není. Vůbec co se nevypovídá v žádné spojitosti, nic není pravdivé ani mylné; a co zde uvedeno, ve smyslu vypovídá se bez spojitosti. Nejspíše ještě zdá se to přibázeti u protiv nějak ve spojitosti vypovídaných; na př. že Sokrates je zdrav a že Sokrates jest nemocen, jsou protivy. Ale ani zde nepotřebuje býti jedno pravdivé, druhé mylné. Jest-li totiž Sokrates, bude jedno pravdivé, druhé mylné, pak-li není, bude oboje mylné, jelikož ani to, že Sokrates jest nemocen, ani to, že je zdrav, není pravdivé, pak-li Sokrata vůbec není.

U zbavenosti a vlastnictví, není-li vůbec podmětu, není ani jedno ani druhé pravdivé, a jest-li on, není

vždy jedno pravdivé, druhé mylné; že Sokrates má zrak a že Sokrates je slepý, má se naproti sobě jako vlastnictví a zbavenost, a ani když on jest, nepotřebuje býti to neb ono pravdivé nebo mylné (když totiž toho přirozeně ještě míti nemůže, jest oboje mylné), není li však vůbec Sokrata, i tak jest oboje mylné, i že má zrak i že je slepý.

U k l a d u a z á p o r u však vždycky, ať podmět jest či není, jedno bude mylné a druhé pravdivé. Že Sokrates jest nemocen a že není nemocen, z toho, jest-li on vůbec, očividně jedno jest pravdivé nebo mylné, a není-li ho, taktéž: není-li ho, jest mylné, že jest nemocen, a pravdivé, že není nemocen. Tedy pouze u toho, co se má naproti sobě jako klad a zápor, jest asi ta zvláštnost, že vždycky jedno z nich jest pravdivé či mylné.

Hlava 11.

Protivy.

[13b36] Protivou dobrého nutně je špatné; toť vysvětluje z podrobného výčtu, na př. naproti zdraví nemoc, [14a] naproti statečnosti zbabělost atd. Protivou špatného jest někdy dobré, někdy špatné; protivou nedostatku na př., jenž jest cosi špatného, jest nadbytek, rovněž cosi špatného; takto střednost, jež jest cosi dobrého, jest protivou obojího. Takový poměr však zřídka pozorovati, ve většině případů je vždy protivou špatného dobré.

Dále, u protiv, jest-li jeden člen, nepotřebuje býti druhý. Jsou-li všichni zdraví, bude zdraví, nemoc ne; podobně jest li všeho bílé, bude bělost, čern ne.

Kromě toho, jest li věta: Sokrates je zdrav, protivou věty: Sokrates jest nemocen, a oboje nemůže býti v témž podmětě zároveň, pak platí-li jedna z protiv, nemůže platiti také druhá; platí li, že Sokrates je zdrav, nemůže platiti, že jest nemocen.

Jest nabitelní, že protivy přirozeně vyskytují se v tom, co druhem neb rodem je stejné. Nemoc na př. a zdraví se přirozeně vyskytuje v těle živočicha, bělost a čern na tělese vůbec, spravedlivost a nespravedlivost v duši lidské.

Nutně pak jsou všechny protivy buďto v druhu témž nebo v druzích protivných anebo samy jsou druhy. Bílé a černé na př. jsou v témž druhu (druhem jejich totiž jest barva), spravedlivost a nespravedlivost v druzích protivných (tam je druhem ctnost, zde špatnost), dobro však a zlo není v nějakém jednom druhu, nýbrž samy značí druh pro jiné pojmy.

Hlava 12.

Přednost.

[14a26] Čtverým způsobem zove se jedno přednějším než druhé. Předně a nejvlastněji dle času, dle něhož něco zove se starším a dřívějším než druhé; zovet se starším a dřívějším proto, že je delší dobu.

Po druhé zove se přednějším to, u čeho v posloupnosti bytí neplatí obdobný protipostup; tak jedna je přednějším než dvě, neboť jsou-li dvě, vyplývá odtud přímě, že je také jedna, kdežto jest-li jedna, nepotřebují proto býti dvě, a takto z jednotky nevyplývá naobrat bytí ostatního. Přednějším tedy jeví se to, z čeho samo sebou nenásleduje bytí jiné, jako jest v postupu obráceném.¹⁾

Potřetí mluví se o přednosti při nějakém pořadí, na př. ve vědách nebo promluvách. V důkazných vědách zajisté něco jest napřed, něco později (prvky totiž jsou v pořadí dříve než obrazce, [14b] v mluvnictví hlásky dříve nežli slabiky), v promluvách pak jest podobně: úvod zajisté je v pořadí dříve než výklad.

Kromě uvedeného také lepší a vzácnější zdá se přirozeně býti přednějším. Lidé také říkávají o těch, kteří jsou u nich váženější a oblíbenější, že jsou jim přednější. Ale ovšem je tento způsob asi nejméně případný.

¹⁾ Jádro tohoto (záporného) výměru jest v nepřeložitelném výrazu ἀντιστρέψαι s odvozeninami (lat. reciprocus, conversio a pod.); značí »proti-obrat« v postupu slovním i myšlenkovém, obdobu, ano i záměnu pojmů.

První zde uvedený způsob přednosti (πρῶτος, prius) souvisí přímo se stanovenou kategorií času, ostatní nepřímě. V Met. V. 11 ostatně uvádí Ar. ještě více způsobů tohoto poměru.

Tolik asi je způsobův, jak se mluví o přednější. Zdá se však, že vedle těchto uvedených jest ještě jiný způsob přednějšího; kde totiž je protipostup v posloupnosti bytí, měla by se jakákoli příčina bytí druhého přirozeně tuším nazývati přednější. Že takové případy jsou, jest na bíledni: bytí člověka na př. a pravdivá o něm výpověď je k sobě ve vzájemném poměru co do souvislosti bytí. Jest-li totiž člověk, je pravdiva výpověď, jíž pravíme, že člověk jest. A naopak: jest-li pravdiva výpověď, jíž pravíme, že člověk jest, jest člověk. Ale pravdivá výpověď ovšem nikterak není důvodem, že věc jest, kdežto věc zdá se jaksí býti důvodem, že výpověď jest pravdiva; neboť podle toho, zda věc jest či není, zove se výpověď pravdivou či mylnou.

P a t e r ý m tedy způsobem říká se, že něco jest přednější než druhé.

Hlava 13.

Zároveň.

[14b24] Zároveň vypovídá se vůbec a nejvlastněji o tom, čeho vznik je v též době; tak žádné z nich není dříve ani později. Tu vypovídá se zároveň vzhledem k čas u. Co do bytnosti však zároveň je to, u čeho v posloupnosti bytí platí též protipostup, aniž jest jedno příčinou druhého, jako na př. u dvojitého a poloviny; tu mezi obojím je poměr vzájemný (neboť jest-li dvojité, je také polovina a jest-li polovina, je také dvojité), ale jedno není druhému příčinou bytí.

Též o tom, co v mezích téhož rodu vespolek roztrženo, říká se, že jest zároveň co do bytnosti. Takto vespolek roztrženo je to, co roztrženo dle téhož dělidla, na př. opeřené vedle pozemního a vodního; to zajisté roztrženo vespolek v mezích téhož rodu; živočich totiž třídí se takto: opeřený, pozemní a vodní, a žádný z nich co do bytnosti není dříve ani později, nýbrž jeví se co do přirozenosti [15a] býti zároveň. Ale i je, totiž pozemní, opeřené a vodní, lze dále roztržiti v druhy. Bude tedy také vše to, co v mezích téhož rodu týmž dělidlem roztrženo, co do přirozenosti zároveň. Ale rody jsou vždy dříve než druhy; není u nich v posloupnosti bytí

též postup obrácený, neboť jest sice živočich, jest-li vodní, kdežto jest-li živočich, nepotřebuje ještě býti vodní.

Zároveň tedy vypovídá se přirozeně o tom, předně u čeho sice v posloupnosti bytí jest postup též obrácený, ale není jedno druhému příčinou bytí, dále o tom, co z téhož rodu vespolek rozříděno; v ů b e c zároveň je to, čeho vznik je v též době.

Hlava 14.

Pohyb.

[15a13] Pohybu je šest způsobů, vznik — zánik, vzrůst — úbytek, jinačení a změna místa.

Většinou pohyby ty, jak zřejmo, se od sebe liší; vznik zajisté není zánikem ani vzrůst ani změna místa úbytkem atd. U jinačení však jest poněkud pochybno, nejinačí-li se jinačené nutně některým z ostatních pohybů. Ale není tomu tak; neboť skoro ve všech stavech svých neb aspoň ve většině jich jinačíme se, nepodléhající žádnému z ostatních pohybů; nepotřebujeme růsti ani ubývat, co se ocitá v pohybu nějakého stavu, a tak i v ostatním, tak že jinačení jest asi různé od ostatních pohybů; neboť kdyby bylo s nimi totožné, pak by jinačené zrovna také nutně rostlo neb ubývalo neb některému z ostatních pohybů podléhalo; ale to není nutno. Podobně též rostoucí neb některým jiným pohybem se hýbající nutně by se jinačilo; avšak ledaco jest, co roste a přece se nemění, jako na př. čtverec, připojí-li se k němu gnomon¹⁾, vzroste sice, ale jinakým nikterak se nestane; a podobně jest v jiných takových případech. Jsou tedy pohyby ty od sebe různé.

Protivou pohybu vůbec jest klid, protivou jednotlivých opět jednotlivé pohyby, vzniku zánik, vzrůstu úbytek, místního přechodu místní klid. Největší protiva jeví se v přechodě na protivné místo, na př. dolů a nahoru, nahoru a dolů. Co by však z vypočtených pohybů zbývajcímu bylo protivou,

1) Prodlouží-li se spodní strana čtverce tak, aby se rovnala jeho úhlopříčce, a sestrojí-li se na základě této prodloužené strany nový čtverec, jenž má dvojitou plochu prvého, zove se přirostek gnomon.

nesnadno udati; zdá se, že nic mu není protivou, leč bychom i proti němu položili klid co do jakosti anebo změnu nějaké jakosti v opak, jako u místní změny místní klid nebo místní změnu v opak; jestli jinačení změna co do jakosti. Byl by tedy protivou pohybu co do jakosti klid co do jakosti anebo změna jakosti v opak, jako na př. zbělení naproti zčernání; jinačení totiž nastává, když nastává změna jakosti v opak.

Hlava 15.

Mění.

Míti vypovídá se několikerým způsobem. Na př. jako v l a s t n o s t nebo s t a v nebo některá jiná jakost; říká se, že máme nějakou vědomost a ctnost. Anebo jako k o l i k o s t, na př. má-li kdo nějakou velikost; říká se, že má výšku tři neb čtyř loktů. Aneb jako to, co j e s t n a t ě l e, na př. plášť nebo kabát. Aneb jako to, co j e s t n a č á s t i t ě l a, na př. prsten na prstě. Aneb jako č á s t, na př. ruka neb noha. Aneb jako v n á d o b ě, na př. měřice s pšenici, džbán s vínem; říká se, že džbán má víno, měřice pšenici; o všem tom tedy říká se, že to má, jako je v nádobě. Aneb jako m a j e t e k; říká se, že máme dům nebo pole. Říká se však také, že máme ženu a žena muže; tento právě uvedený způsob mění jest však významu slova toho nejodlehlejší; neboť slovy, že někdo má ženu, nenaznačujeme nic jiného, nežli že s ní obcuje.

Našly by se snad i některé jiné způsoby mění; ale obvykle vypovídané vypočteny tu asi všechny.

OBSAH.

Úvod. Organon, jeho části a překlady. Boethius. Jacobus de Venetia. Logika předaristotelská. Dialektika. Indukce. Syllogistika. Dialektika a logika Aristotelova. Bacon Verulamský. — Názvy a význam kategorií Aristotelových. Witten Trendelenburg Biese. Grote. Bonitz. — Spis o kategoriích. Obsah. Původ. Námitky proti pravosti. — Literatura.	V—XXII
H l a v a 1. Slova stejnojmenná, souznačná, odvozená.	3
H l a v a 2. Výpověď ve spojitosti a bez ní. Jsouco o podmětě vy- povídáné, ale v něm nejsouci, nebo v něm jsoucí, nebo v něm nejsouci ani o něm nevypovídáné	4
H l a v a 3. Podřadnost mezi podmětem a výrokem.	5
H l a v a 4. Výčet kategorií Klad a zápor jen v soudě.	5—6
H l a v a 5. Podstata. Prvotná a druhotná. Druh a rod. Poměr pod- staty k podmětu. Podstata sama nemá protivu ani stupňův, ale připouští protivu na sobě.	6—11
H l a v a 6. Kolikost rozpojitá a spojitá. Číslo. Slovo. Čára. Čas. Prostor. Poloha. Kolikost nemá protivu ani stupňů Rovnost a nerovnost.	11—14
H l a v a 7. Vztažitě. Pojem. Protivy. Stupně. Vzájemnost. Součas- nost. Vztah a podstata.	14—20
H l a v a 8. Jakost. Vlastnost a stav. Mohoucnost Trpnost. Podoba. Protivy. Stupně.	20—25
H l a v a 9. Činnost. Trpnost. Protivy a stupně Poloha, čas, místo, mění (vlastnictví)	25—26
H l a v a 10. Protiklad. Vztažitě Protiva. Mezičleny protiv. Zbave- nost a mění (vlastnictví). Nejsou to pojmy vztažitě. Přechody mezi protivami. Klad a zápor.	26—31
H l a v a 11. Protivy.	31—32
H l a v a 12. Přednost (prvenství, dřívějšek). Čtverý, vlastně paterý způsob.	32 33

H l a v a 13. Zároveň — podle času a podle bytnosti, dle této u pojmů souvztažných a roztríděných.	33 — 34
H l a v a 14. Pohyb. Způsoby jeho a jich protivy.	34—35
H l a v a 15. Mění (vlastnictví)	35

O p r a v y. Str. XIX ř. 17. sh. čti: namátkou. — Str. XXI ř. 4. zd.
čti: nepochybných.

Ze spisův Aristotelových v českém překladě
Dra P. VYCHOŘILA dosud vydány:

O básnictví. 2. vydání. V Brně 1892. Str. 60. Cena 80 h.

O duši. 2. vydání. V Praze 1914. Str. 79. Cena 2 K.

Ethika Nikomachova. V Brně 1891. Stran 270.
Cena 2·40 K.

Politika. Nákladem České akademie. V Praze 1895.
Stran 216.

Kategorie. V Brně 1918. Str. XXII + 35. Cena 4 K.

